ÚJHOLD

LENGYEL BALÁZS: Szándék és fantom 81
SZABÓ MAGDA: Ha édesedik az ecet (vers) 87
KARINTHY FERENC: Siófok (regényrészlet) .. 88
DARÁZS ENDRE: Szabadság (vers) 100
GYÁRFÁS MIKLÓS: Derűs szabadság 101
VÉGH GYÖRGY: Gyermeket talán (vers) 103
VÉSZI ENDRE: Árnyas fák alatt (vers) 104
MÁNDY IVÁN: Könnyező fák (novella) 105
RÁKOS SÁNDOR: Intés a szívhez, Önfeddés (versek) 114
TAŘDOS TIBOR: Vasárnapi Üma 115
NEMES NAGY ÁGNES: A reményhez (vers) .. 118

KILÁTÓ

RÁBA GYÖRGY: Romantika a kritikában 120
MAJOR OTTÓ: A befejezetlen mondat 122
POGÁNY Ö. GÁBOR: Az elmult évad kilátásai .. 127

KÖNYVEK

VAJDA ENDRE: Rónay György: Új francia költők (132) — KOTZIÁN KATALIN: Sőtér István: Bűnbeesés (135) — RÁKOS SÁNDOR: Szabó Magda: Bárány (138) — PÁNDI PÁL: Vajthó László: Bessenyei (141) — TÓTH SÁNDOR: Csorba Győző: Szabadulás (143)

TANULMÁNY-PÁLYÁZAT

1947 október

II. évfolyam **Ára 5 forint** **3. szám**

ÚJHOLD

A FIATAL ÍRÓNEMZEDÉK IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRATA

MEGJELENIK HAVONTA

Szerkeszti:
AZ ÚJHOLD MUNKAKÖZÖSSÉGE

Felelős szerkesztő:
LENGYEL BALÁZS

Felelős kiadó:
SZIJ REZSŐ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IX., Köztelek-utca 4/b.
Szerkesztőségi órák: a hónap második szerdáján d. u. 4—6 óráig.
Előfizetés: évi 48.— forint. Egy szám ára 5.— forint.
Jogi személyeknek egy évre 120.— forint.
Kéziratokat nem őrzünk meg s nem adunk vissza.

SZÁNDÉK ÉS FANTOM

1.

Ezerkilencszáznegyvennégy januárjában katonai alakulatomat mozgósították és engem egy szakasszal a határszélre küldtek idegen nyelvű és érthetően barátságtalan lakosok közé. Kilenc hónapig éltem ötvened magammal, ebben a szorosan záró világban, amely távoli hadszinterekre figyelve vésztjóslóan gyűrűzött körülöttünk. Ki ne ismerné az idegenberögzített katona életemésztő ténfergéseit, feloldhatatlan egyhangúságát, kielégíthetetlen vágyódásait? Mégis, ez az ötven ember annyit sem értett hozzájuk szóló szavamból, mint az őslakosság, amely az apróbb lopások, erőszakoskodások, gyakori hajbakapások elintézési módjából, a szakasz emberségesebb kiállásából megértett magatartásomból valamit. Beosztottjaim viszont éppen ezt nem értették, mintha a mindennapi szavak meghallásán túl süketek lettek volna. A legkülönbözőbb társadalmi, emberi viszonylatokból gereblyézte őket össze a sors, mégis pontosan egyformán járt az agyuk, az akkori sajtó szabvány srófjárata szerint. Végül — némileg önkényesen — elkerültem tőlük s már csak a gödöllői táborban találkoztunk, fogolyként. Itt, ebben a dróttal is meghúzott gyűrűben, született meg közös nyelvünk. Nem a fogság közössége hozta azonban létre, hanem külvilágunk teljes átalakulása. Pontosan az, hogy amit megdönthetetlen valóságnak hittek, elpuszult és egy lehetőségében azonos országba kerültünk, melyben a történtek után már elfogadtak aféle problémákat feltáró kalauznak. Egy véletlenül megindult beszélgetésből váratlanul így fejlődött ki aztán közöttünk egy napról-napra elmaradhatatlanul összeülő sajátságos szeminárium, amely az alakuló magyar állam minden lényeges kérdését végigelemezte. Érdeklődésük hatalmas étvággyal nyelte a világot. Kilenc hónapi idegenséget feledve két kézzel kaptak utánam, vagy még inkább az általam megismerhető valóság után: ez volt viszonyunk feltétele és tárgya.

2.

Ezerkilencszáznegyvenhat nyarán, több mint egy évvel ez után, indítottuk meg ezt a folyóiratot. Sokszor mellünknek szegezték a kérdést, miért? Hiszen nem voltunk kizárva a szellemi élet folyamából; van-e

célja elkülönülésünknek? Tisztán irodalmi szempontból is természetes az indokolásunk: azért alakultunk, amiért minden irodalmi folyóirat. Tagadhatatlan az Újhold íróinak, különösen lírikusainak rokon világképe, egymásnak felelő kifejezési módja. A fejünkre nőtt idő valóságait hasonló életkorban, egyfajta látásmóddal, rokon helyzetben éltük át: első írói lépéseinket együtt gáncsolta el a háború, irodalmi próbálkozások helyett reánk kényszerítve a maga próbáját. S természetesen mindnyájunkat hajtott a vágy, hogy a hasonlónak sejtett és hasonlónak bizonyult hangot önálló szólammá erősítsük.

De mindezektől eltekintve lehetett-e alkalmasabb pillanat fiataloknak a megszólalásra? Hangunk legyen bár jelentéktelen, vagy jelentős — majd dönt ebben az idő — olyan mikrofonba szólt, amelybe végre bele van kapcsolva az áram. *Lehetséges,* hogy meg is hallanak bennünket. Hiszen a közös kulturális haza lehetősége nyílt meg egyszerre előttünk, — a fogolytábori élmény az író-olvasó viszonyának változását is példázza. Ha nem is mindjárt az olvasóközönség, de a virtuális olvasó közönség ugrásszerűen megnövekedett. Az Újhold kettős kísérlet: egyrészt önmagunk, egy nemzedéki szólam kialakítására, másrészt tapogatózó lépés egy eljövendő tágasabb otthon küszöbén.

3.

Az írót persze nemcsak a törekvései jelölik meg, hanem elsősorban a művei. De lehet-e véglegesen ítélni egy ilyen törekvéseiben sem megértett kísérlet műveiből. Mindjárt első számunk megjelenése után két olyan bírálatot kaptunk, amely értékünket és helyünket a véglegesség igényével szabva meg, két fantom ballasztját varrta a nyakunkba. Formai kultúránkat epigonságnak, multra hivatkozó művészi igényességünket magatartássá minősítve, politikai reakciónak vette. Epigonság, — bárhogyis obligát elmarasztalási formája napjainkban a fiataloknak, — csakúgy nem tréfa ez, mint a ránk kent politikai reakció. Kénytelen-kelletlen, kényszeredetten kihúzva magunkat, nem vállalhatjuk e fantomokat. Nem elszáradt kígyóbőrnek, ránkerőszakolt kígyóbőrnek, aféle téves címkének érezzük, amelyet levet magáról mind művészi fejlődésünk, mind ideológiai állásfoglalásunk.

A reakció legendája azt hiszem abból született, hogy egy *formai* oldalról vizsgálódó tanulmányt, amely a követhető stíluslehetőségek között tette meg a maga distinkcióit, *magatartásbeli* tájékozódásnak vettek. A kritika ezzel a nagyon is lényeges logikai ugrással azt fedezte fel az Újhold programmadó tanulmányában, amit csak azért szeretett volna hallani, hogy szenvedélyes ellenkezését elmondhassa. Így keletkezett a vád, hogy én, Babits, és tegyük hozzá a Babits-nemzedék politikai magatartását, politika elleni politizálását szeretném feleleveníteni s ezzel mintegy „negli-

gálom" a magyar demokrácia merőben új helyzetet teremtő feltételeit. Olyan időben biztatom elzárkózásra a kifejlődő új irodalmat, amikor éppen a részvétel lenne a legfőbb erkölcsi parancs. Erről azonban szó sincs és sohasem is volt szó. Tanulmányomnak, a „Babits után"-nak még a címét is félreértették, holott — a Nyugat nemzedék nyelv- és stílusújítását határkőnek véve — csupán azt jelentette, mint például Kazinczy után. Magában a tanulmányban pedig a modern irodalom hangját kutatva, nem a magatartás, hanem a stílus-fejlődés különböző kérdéseit elemeztem, a nemzedékről-nemzedékre szálló költői hangvétel, kifejezésmód, szóhasználat szempontjából, s így, csakis ebből a szempontból állítottam, hogy Ady követhetetlen volt — sajátos szimbólikus stílusa a maga érett teljességében csak a leggyatrább epigon-vágy számára kínált folytatást — s hogy Babits és persze Kosztolányi, Tóth Árpád és Juhász Gyula teremtik meg — Ady nyelvi forradalmát is felhasználva — a folytatható modern verskultúrát. S ugyancsak ebből a szempontból mondtam ki, hogy Illyéssel és Szabó Lőrinccel a magyar vers hangja beszűkült, bizonyos fokig egyhangúvá, mechanikussá vált. Bár természetesen amikor Babits vagy Ady *tartalmi* teljességét kértem rajtuk számon, akkor arra is gondoltam, hogy ha óriás új területeket nyitott is például Illyés a lírában a nép ügyének állandó számon-kérésével, nemzeti lelkiismeretté magasztosult önvizsgálataival, mégsem ad olyan teljes képet, olyan mindenre rezdülő tükrözést a világról, mint Ady és Babits, vagy műve csúcsain József Attila.

A stílus és a magatartás kérdései, ha összefüggnek is egymással, mégsem azonosak. Ha azt mondjuk, mint ahogyan ezt ma gyakran és nem ok nélkül hallani, hogy Ady Petőfi utóda, József Attila pedig Adyé, akkor nyilvánvalón teljesen kikapcsoltuk a stíluskérdést és csak a magatartásról beszéltünk. Ha pedig azt mondjuk, mai költészetünkben két ellentétes magatartású költőt párosítva, hogy Zelk Zoltán és Weöres Sándor jellegzetesen a Nyugat nemzedék utáni költők, akkor meg pusztán a stílus szempontjából mértük fel irodalmi rokonságukat. A teljesség igénye nélkül mindkét vizsgálódásnak létjogosultsága van. Tanulmányomban a költőkre nézve azért vizsgáltam stílusszempontokat, mert éppen a költői hang alakulásának menetét akartam kideríteni, hogy az olvasóhoz közelebb hozzam a folyóiratban összegyűlt költők kifejezési formáit, sajátos stíluskultúrájuk kifejlődésének történeti okait.

A kultúra természetesen igényesség és az igényesség elzárkózás, de nem a társadalomtól, a valóságtól, hanem a dilettantizmustól, az álművészettől. S ha talán túl sokat is beszéltünk róla, nem bántotta demokrata hitünket, hiszen a demokrácia nem az érték-hierarchia „demokratizálása" szemünkben, hanem az értékek szocializálása. S ha igaz az, hogy a társadalmi átalakulás kérdéseiben *vallomásszerűen* nem foglaltunk állást, annál inkább beszéltünk róla, állást foglaltunk ügyében műveinkben. Jól-rosz-

szul valójában majdnem mindig róla beszéltünk. Az az irodalmi termés, amelyet bizonyságul hívhatok, ha vékony kötetekben látott is napvilágot és ha látszólag el is van ásva folyóiratok, hetilapok temetőjében, mégis félrevethetetlen és kikerülhetetlen. Nem félek attól, hogy távlatból nézve ki ne tűnne, mennyire gazdagon dokumentált, egyértelmű benne a magatartás.

4.

A körülöttünk kialakult fantomok miatt időzöm a kérdésnél. Ez kényszerít arra is, hogy az irodalmi szokásokat áthágva, már-már szemérmetlenül hivatkozzam arra, hogy az Újholdnak ez a száma is csak itt és most, csak ebben a sajátos valóságban jöhetett létre. Kiskorusításáért fogadja el mentségeimet az olvasó: hadd végezzek e számmal kapcsolatban hályog-műtétet.

Szabó Magda az emlékezés kötelességéről, a feledni nem tudás hivatásáról, Gyárfás Miklós a materialista világnézet derűjéről, emberszabású égboltjáról ír benne, Darázs Endre pedig Gyárfás Miklós cikkével meglepő egyezésként fogalmazza lírába a „földi szabadság" eszméjét, Nemes Nagy Ágnes a fejlődés legnagyobb tényéről: a tudatosulásról beszél. Karinthy Ferenc pedig olyan kísérleti ábrázolásba kezd, mely a társadalom egy jellegzetes részét az infláció végnapjaiban, a reálista ábrázolás egyértelmű valóságlátásával, már-már nyers őszinteségével mutatja be. Mándy Iván a megrendült lélek lírai azonosulásával a társadalom peremén álló embernek kivédhetetlen tönkrejutását, pusztuló emberségű létét villantja fel. Elzárkóznánk a valóságtól? Félnénk a valódi viszonylatok, érzések és gondolatok, a bennünk élő igazság felmutatásától? Hiszem: nem túlságos figyelemmel is hallani, hogy — élményeink hatása alatt — éppen az ellenkezőre törekszünk.

5.

A puszta „állásfoglalás" még nem művészi értékű és az elzárt művészieskedés még nem irodalom. Hiszen a konzervativ meghatározás szerint is az irodalom az író és az olvasó viszonya az írott művek által. A népi kollégiumokban, középiskolákban és egyetemeken, szabadiskolákban, tanfolyamokon és népfőiskolákban, kultúrgárdák munkájában érezhetően alakul, gyüjti erejét, formálja emberi, szellemi tartalmait egy műveltebb, emberségesebb, öntudatosabb ország. Ezekkel közös végső fokon az a valóság, amit átélünk. Ezekhez fordulunk műveinkkel. Nemcsak bízom abban, hanem tudom, hogy az idő ugyanazt a „csodát" létre fogja hozni közöttünk, amit számomra a fogolytáborban létrehozott. És tudom azt is, hogy ez az egymásratalálás — az elégedetleneknek, perle-

kedőknek, türelmetlenkedőknek mondom — vissza fog hatni íróra, olvasóra egyaránt; irodalmat, új irodalmi életet teremt a szó eddig még alig tapasztalt, kapcsolatot jelentő, tágas értelmében.

6.

Valóban, epigonok volnánk, ha nem éreznénk hivatást egy ilyen irodalmi élet kialakítására, ha visszariasztana az elmarasztalás és az értetlenség, az a helytelenül megformált képzet, mely a különben velünk rokon oldalon sokakban kialakult. Nem lennénk azonban őszinték, ha letagadnánk azt, hogy különösen a fiatal irodalommal szemben a társadalomban olyan csodavárás él, amely eleve betölthetetlen. Az az érzésünk például, hogy a költőktől legalábbis a József Attila-mű csúcsainak továbbfejlesztést várja s még olyasmit is türelmetlenül utasítana el, amiben egy József Attilával mérhető alkotás érlelődnék. Bizonyos, hogy a kortársak ritkán ismerik fel idejében a nagy költőt; hogy a példánál maradjunk: hányan írták le még a szárszói tragédia előtt, József Attila életében, hogy itt van végre a nagy költő, Petőfi és Ady méltó utóda?

A „csodaváró" közvélemény ítéletét erősítve most nem egy kritikus a felettünk járó évjáratokból hevesen hirdeti, — legalább olyan hevesen, ahogyan védték magukat Halász Gábor sommás elmarasztalásával szemben —, hogy a fiatalok halvány kliséi csak az irodalmi szabványnak, az érdektelen közepesnek. S paradox módon éppen azok, akik a formai játék lehetőségeinél, a szürrealizmusnál hosszú évekig időztek, vetik szemünkre formakultúránkat. Csak nemrég olvastuk egy tanulmányban azt az elmarasztalásnak szánt kritikusi panaszt, hogy a nyomdák jajgatva nyomják a többé-kevésbbé hibátlan verseket. Ritka pillanata ez a tettenérhető kritikusi melléfogásnak, mikor egy kulturális értéket rejtő gyakorlati tudást kifogásol, ahelyett, hogy a versek jelentős vagy jelentéktelen voltáról beszélne. Olyan ez, mintha arról panaszkodnék, hogy egy kórházban ápolók és orvosok, megkülönbözhetetlenül, fehér köppenyben járnak. A magyar versnyelv ugyanis a Nyugat-nemzedék nyelvújítása nyomán alakult ki. Addig minden nyelvi eredmény egyéni bravur volt. Persze a nagy költők mindig alakítják kifejezési eszközüket, de a Nyugat stílus-eredményéig nem volt olyan hajlékony költői átlagnyelv, amit alakítani lehetett volna. Egyszerre kellett létrehozni a nyelvi köznapit és a nyelvi remekművet. Csak örvendezhetünk azon, hogy a megteremtett modern formanyelven már álköltők is hibátlan verset tudnak írni. A kifejezés tehnikai tudása legyen csak közös kincs. Ám a kritika lássa el feladatát: válogasson. Hajoljon közel és merje felmutatni a jót. És főleg — mint az a fiatalokkal szemben már-már szokás — ne a sereghajtó epigonokon vagy a jobbak jellegtelen művein mérje le az új törekvéseket. Minden irodalmi mozgalom szükségképpen tele van jellegtelen művekkel,

kísérletekkel, melyeket nyomtalanul mos el az idő. Minden *folyó*irat rengeteg hordalékanyagot görget, pláne akkor, ha az új hangjait próbálja, ha a fiataloké. Bírálóink vegyék csak elő próbakép a Nyugat évfolyamait. Magától értetődően: az irodalom élete dúsabb, szerteágazóbb szövevény, mint a jellegzetes, vagy a remekművek láncolata. Éppen ezzel ad feladatot, létalapot a kritikának. Ez hozza létre a bírálóban azt a sóvár figyelmet, mely az újrateremtés örömével tapintja ki, tudatosítja a fejlődésben a helyes nyomot. Sőtér Istvánnal együtt okkal-joggal hiányoljuk az efajta kritikát. Csakhogy a helyzet nekünk jobban a bőrünkbe-húsunkba vág. Hiába jelentkezünk ugyanis egyre szaporodó könyveinkkel. Prózaíróink már a harmadik regényüket írják (elbeszéléseik sorát ne is említsük), mégis az irodalom tudata alig-alig jelzi létüket. S ami a költőket illeti, a kritikusi szimattalanság csupán a negatívumoknál maradt s mindeddig nem vette észre, hogy itt néhány egymással feltűnően rokonalkatú költő lassankint új, vagy legalább is jellegzetesen felismerhető versalkotási móddal kísérletezik, s hogy tartalmaiban közeledik a magányosabb mondanivalóktól a társakra talált irodalom erőteljesebb hangjaihoz.

7.

A nagy irodalmi folyamatok, a nagyobb összefüggések ábrázolásán túl, egy-egy fejlődő irányzat, egy-egy formálódó arcél jellemző jegyeinek tudatosítása a kritika konkrét, mindennapi feladata. Ez az egyre szélesebbre épülő író és olvasó viszony pillére, amely a távolmaradó „csodavárás" politikai és művészi igényességét fokról-fokra, helyesen ösztönző irányban beköti az irodalom életébe.

A jelen és a jövő lemezén csak akkor jelenik meg az új, a valóban megújhodott irodalom képe, ha átesett előbb az érdeklődés, a közönség előhívó fürdőjén. Vajjon meddig kell várakozniuk azoknak, akiket annak az újnak a türelmetlen vágya hajt, amely bár kezük között alakul, mégisesak a közönség érintésére kaphat végső formát? Mert szándékainkat nem érleli ki egymagában az asztalfiók!

LENGYEL BALÁZS

HA ÉDESEDIK AZ ECET

Juharág hajlik homlokomra,
méhtől rezeg a némaság.
Kutyám fordult szemmel hever,
napnak tárja békés hasát.
Hangyaraj birkózik egy maggal,
fölöttük fátyolos legyek
kefélgetik prizmás szemük
egy szivárványos üvegen.

Idyll, — bontja szét lusta szárnyát
gondolatom. Szirupos lével
körülzúdít, fanyar gyümölcsöt,
s szájamig ér a sűrű béke.
Hiába emelem fejem,
torkomba csordul. Fulladok.
Csolnakot, lassú süllyedésben,
beszívnak a mézes habok.

Gyanakvóbb minden szeretőnél,
tüzesebb, mint a tűz: Iszony,
ki rólam nézted a jelent,
mint szörny a jáki templomon,
ki ettél tányéromból, háltál
ágyamban, hol vagy, Hűtelen?
Ki szakított le köldökömről,
hová zuhantál hirtelen?

A rézsisak visszakerült,
honnan lehullt, templomtoronyra,
s ha én is feledem az éjt,
mikor csillagát földre dobta,
ki mondja el nekik, a pólyák
taván akik most rengenek,
ha én is térden bámulom,
hogy magot görget egy sereg

hangya, s — arcom a nap felé —
táncot kezdek — még friss! — a hanton,
és feledékeny testemet
hunyt szemmel a csókba zuhantom,
ha édesedik az ecet,
amit a kor a számba töltött,
ki hagyja rájuk örökül
a Szót, ha nem én, nem a költő?

SZABÓ MAGDA

SIÓFOK

Regényrészlet

Hajnali kettőkor Bírótól már szállingóztak a vendégek. A hosszú asztalnál ülők azonban kitartottak. Teddy, aki a zongorát verve, egész este hiába kereste Sasvári szemét, most, mikor már letett róla, most tudta csak elkapni a mindezideig háttal ülő tőzsdés pillantását. Sasvári az asztalon keresztül egész hirtelen vetette rá tekintetét. Teddy nagyot kacsintott, fejét is oldalt billentette. A tőzsdés mereven, hidegen nézte, aztán elfordult.

— Ez azt hiszi, hogy okosabb nálam egy dollárral — gondolta s fölemelte poharát, keserűre görbült ajakkal belenyalt a borba, mellkasa tűnődve az asztal fölé hajolt. — Na nem, hát arról szó sincs — foglalta össze töprengését. Fölkelt s kissé ingó járással megindult az asztalok között. Teddy, mikor meglátta, leszegett fejjel a billentyűzetbe süllyedt.

— Lead a hájas egy dollárt — gondolta mély elégtétellel.

— Hát igaza volt, Teddykém, maga nyerte meg a fogadást, vihar volt a délután — hallotta Sasvári hangját: a tőzsdés megállat a zongora előtt, zsebéből kihúzott egy összehajtott bankjegyet és a zenész szivarzsebébe tolta két ujjal: — gratulálok.

— Régi balatoni gyerek vagyok én — válaszolta Teddy a zene ritmusára nyujtva szavait, sunyit belemélyedve a zongorába, de Sasvári már fordult is vissza.

— Levonom a borravalóból — gondolta, nem is sejtve, hogy Teddy már a délután, előre kitalálta ezt a megoldását —, hazamenet majd elfelejtek pénzt tenni a tányérjába.

Visszatért asztalához. Keserű gyűlölettel tekintett végig társain, e részegeken, akik az ittasság különböző fokain egyénenként hiába látták magukat egyre jobban elszigetelődni, a társaság egésze mégis ismert és szabványosan undorító kar képét mutatta a kívülállónak. Sasvári nagyon roszszul érezte magát közöttük, mégis legtöbb este lejött, bizonytalan várakozással: hátha történik már valami. Azt, hogy a többiek ugyanezzel az érzéssel indultak neki minden alkalommal, nem tudhatta: azoknak már sikerült unalmukat valami alkoholos ködbe váltani át, ami másnap reggelről visszatekintve esetleg „jó mulatás"-nak is látszhatott. A tőzsdés még nem tartott itt, a gyomra fájt egész este, kínozta a sav, s amennyire kívánta agya az alkohol unalmat fedő gőzét, ugyannyira tiltakoztak ellene emésztőszervei: minden pohár borért göresökkel kellett fizetnie. Keeskéssy ült itt az asz-

talnál, meg egy miskolci házaspár: Bartáék, Pokornyi rendőrhadnagy a siófoki osztályparancsnokságról (Sasvári bizalmasa, akinek jóvoltából a tőzsdés már ötször megúszta az éjszakai penziórazziákat), a csúnya fekete direktrisz, ezt Cöcinek hívták, Keleti úr, egy alacsony, légbajszú, tüdőbeteg ékszerész, azán a százkilós Balláné. Ezek mind hangosan, össze-vissza beszéltek, énekeltek, zsibongtak, táncoltak, elvegyülve a parkett színes népével, éjfél után még a kövér Balláné is kirángigálta Kecskéssy Tibort az asztal mellől s mint valami mediterrán ősanya, ránehezedve tolta, tuszkolta a textilkereskedőt. A suhancok, akik az utcáról bámultak be vágyakozva a kerthelyiségbe, a boldogság tetőfokán hitték a szvinget táncolókat: ők maguk utálkozva keresték csömörük egyre mélyebb bugyrait.

Kevéssel három óra után a sárga batár állt meg a kert előtt az úton. Zrinyi érkezett meg Lelléről, egy másik századossal s valami nővel. Zrinyi, amint kilépett a kocsiból, megtántorodott és nagyot bődülve a földre esett; ugyanekkor a sötét utca másik oldaláról a következő rikkantás hallatszott:

Nézzétek a Zollner Mukit,
Fejére húzott egy bugyit.

A kiáltozó a századost gyermekkorából ismerhette, ez az elterjedt gúnyvers még a rőfösüzlet idejéből származott. Zrinyi megfordult a földön s fegyvertáskájához kapott. Jobb mutatóujjával beletúrt, de az ujságpapír zizegése eszébe juttatta pisztolya sorsát. Így csak morgott valamit, barátai segítségével föltápászkodott, immel-ámmal leporolta a ruháját, majd egymásba kapaszkodva, mindhárman betámolyogtak a kertbe. A tánc éppen szünetelt, megálltak Sasváriék asztala előtt.

— Barátom, Topolánszky százados — intett széles, gavalléros mozdulattal Zrinyi a tiszt felé —, ez meg itt Szigetiné őnagysága. — Ahogy kimondta, nagyott billent, s ha társai meg nem ragadják s székre nem nyomják, rázuhan az asztalra.

Topolánszky százados apró, szalmásan kopaszodó, jelentéktelen ember volt, kaki egyenruhában. Annál nagyobb feltűnést keltett a helyiségben az újonnan érkezett világosszőke nő, aki a legjózanabbnak látszott még közöttük. Különösen Szigetnié lába vonta magára a vendégek figyelmét, a három szín: a sárga parafa cipő, a mélybarna láb világos pihékkel s a piros nyári szoknya, lengve a följebb is sejlő elnyúlt combon, ez a félméternyi részlet magára szívta s pár lépésnyire el is vezette az asztaloknál ülő tíz-tizenkét férfi pillantását; a többi csupa nő vol, ezek meg a férfiakat figyelték titkon s azt, hogy nézik-e az újonnan jöttet? A kép most megtört, elbillent, egyik comb a másikra lendült, vele ingott s villanásnyira feljebb is mutatott a szoknya: Szigetiné leült.

— Jól viszi magát, igaz-e? — kacsintott s vonta félre cinkosan száját a tőzsdés felé Kecskéssy.

— Hű! — dőlt ki Sasvári benseje egyetlen sóhajban, amely oly erős volt, hogy az utána következő mondattól elszívta a levegőt s így az csak negyedhangon, fogai között morzsolódott: — Az anyja istenit! — Öklét leszorította az abroszhoz, domború felsőteste súlyosan előrebillent, feje elnehezedett, inogni kezdett. Azonnal halálosan megkívánta a nőt. Szemét Szigetiné oldalt ültében elmosódó negyedarca s mellének, hasának, combjának a kelmétől híven kísért vonala felé meresztette; ajka szétnyílt, majd nehéz lélegzettel s ernyedve rádőlt az asztalra, könyökben. Ahogy feje előrebillent s pillája lecsukódott, ismét Szigetinét látta a recehártya belső síkján, átvetett lábait. — Hű! — sóhajtott fel újra, mert agyát részeg és forró hullám öntötte el, szorongó, sejtelmes-idegen kéjérzet.

— Mi van magával, apukám? — futott föl Kecskéssy szemöldöke szögletesre — szóljon már, sok volt a rizling? — A nyíl, ami Sasvárinak melle közepébe talált, fölötte éppen csak átsuhant.

— Semmi, — felelte rekedten amaz, hogy fölnyitott szeme újabb ütést továbbítson bensejébe, gyengébbet már, de épp elég erőse ahhoz, hogy tekintetét párával futtassa be, hangját megtörje, elszínezze — semmi! Adnék érte — háromszázat akart mondani, de még magában lealkudta: — adnék érte kétszáz dollárt! — fogalmazta meg mély hangon vívódásának eredményét. — Kétszázötvenet is! — indult el visszafelé az úton. E pillanatban valójában még nem is gondolt pénzüzletre, éppen csak képtelen volt más értékrendszerben meghatározni és fölbecsülni érzelmeit.

— Miesodáért? — kérdezte Kecskéssy Tibor, aki tunya észjárásával ismét elvesztette a beszéd fonalát.

Sasvári úgy legyintett, mint aki cukorról legyet kerget el, aztán elfordulva az alkalmatlankodótól, könyökben megtört karjára dőlve, kitárta magát az édes érzékeknek: hadd árasszák el, hadd ringassák vágyból szőtt hálón!

Ahogy Sasvárit a hirtelen jött szerelem, úgy taglózta le Zrinyi századost addigra a szesz. Lelkének ő már különös mélységeire hatolt le, az érzelmesség, magány, a melankólia közére. Ahogy bágyadó szempillával körültekintett az asztalok között, fájdalommal hasított szívébe, hogy teljesen egyedül van, ezekhez az emberekhez itt semmi köze: nem értik, nem szeretik őt s miért is szeretnék? Szomorú beletörődéssel bólintott. A közöny szürke vizéből egy másodpercre mégis kiemelkedett Topolánszky százados egyenruhája: hozzá, ha más nem, legalább a közös viselet, a bajtársiasság fűzi. Mint süllyedő a szalmaszálra, szeretetre vágyó lelke, úgy csapott Topolánszkyra:

— Nagy ganajtúró vagy, igaz-e Topó? — bugyborékolt ki száján otromba röhögésbe ágyazva — ez lett belőle, míg megjárta az utat szívétől ajkáig.

Pokornyi rendőrhadnagy Bartánénak magyarázott valamit. Zrinyi ezen mélyen meghatódott. Beleélte magát gyöngéden ívelő vonzalmukba,

nehéz helyzetükbe a férj miatt, aki előtt tiokolni kellett érzelmeiket: szerette volna segíteni a gyönge palántát, atyásan pártolni s összébb hozni a szerelmeseket, ő, aki maga boldog úgysem lehet.

— Rendőrhadnagy! — üvöltötte és arcát szederjes pír lepte el. — Nem kell dumálni! Rá kell mászni és kész!

Aztán saját bánatára gondolt. Szigetinére tekintett s szemét könny futotta el, délutáni kudarca visszasajgott lelkében, sóhajtott, majd fölbőgve énekelni kezdett.

Míg a többiek daloltak, Sárváriban a vágy tovább terpeszkedett, lelkének újabb területeit hódította meg; ami az első percekben mulhatónak s esetlegesnek látszott, az éjszakának ebben az órájában már változhatatlannak tűnt, s ő kéjesen figyelte a fertőzés lassú terjedését, szétáradását bensejében. Szigetiné az asztal másik végén ült, anélkül, hogy a tőzsdést észrevette vagy akár csak futó pillantásra méltatta volna. A részeges zürzavarban még bemutatkozni is elfelejtettek egymásnak. Szigetinét Kecskéssy Tibor, Keleti úr vették közre s ő, úgy látszott, jól mulatott: olykor hátravetette fejét s hosszan, hangtalanul nevetett. Ha hívták, táncolt is, szép lába ilyenkor röviden, ruganyosan topogott a kövön, nagy, szőke haja kibomlott s elborzolódott, lengett utána, amint forgott.

— Egész közönséges nő — gondolta Sasvári keserű gyönyörűséggel — tucatnő! — találta meg végre a kifejezést, amit percek óta keresett. Fölkelt, odalépett Szigetiné háta mögé s Topolánszky alacsony feje fölött előrehajolt az asztal felé, hogy táncra kérje. De Szigetiné nem vette észre, éppen máshova nézett s Sasvári növekvő kínnal érezte a másodpercek kérlelhetetlen múlását és a többiek rászegeződő pillantását ebben a természetellenes helyzetben. Először Keleti úr figyelt föl félszeg állására fájdalmas kis mosollyal, Topolánszky százados a magasba rántotta szürkéskék szemét, majd Kecskéssy fordult felé bambán egész testével, éppen csak Szigetiné nem látta meg a tőzsdést. Verejtékező, nehéz, szótlan másodpercek következtek. Sasvárit ez a néma előrehajló mozdulat a lakájéra emlékeztette, forrósodva érezte, mint vörösödik el, mint terjed a pír arcáról le a nyakára, mellére, vállára. Keleti úr oldotta végre föl a feszültséget, megérintve a nő karját, figyelmeztette a másik oldalon görbedő tőzsdésre. Szigetinének csak egy pillantásra volt szüksége.

— Nem táncolok, köszönöm — mondta rögtön —, fáradt vagyok — tette hozzá engesztelőn, de Sasvári ekkor már tépetten, nehéz térddel, porig alázva baktatott vissza helyére. Odarogyott a székre, szemét lecsukta, metszőfogával mélyen ajkába harapott. A gyűlölet, a keserűség áradón borította el belsejét; lelke maga-magát emésztve, egyetlen gondolattá ösztövéredett: bosszút!

Első döbbenetéből fölocsúdva, megivott két pohár konyakot s ezúttal a szokott fájdalom is elmaradt. Ezt jó jelnek fogadta, aztán munkához

látott. Szigetiné megalázására tervet kellett szerkesztenie, olyat, ami szerint a nő végül is letiporva, Sasvári elé veti magát. Amit már az elején érzett; egymásról fejtve az érveket, most is oda jutott: csak pénze az, amiben erősebb a nőnél, ez az a fegyver és semmi más, amellyel győzheti!

Várt egy félórát, feketét rendelt az egész társaságnak, majd hátradőlve székén s félig lebocsájtott pilla alól figyelve társaságát, úgy érezte magát, mint üzleti tárgyalások előtt, amikor néhány perenyi pihenéssel edzi s tisztítja agyát a küzdelemre. Aztán rántva egyet székén nekikezdett: szemével odaintett Zrinyinek. A százados azonban nem értette meg a jeladást, száját messze föltátva, épp egy hosszú énekhangot tartott ki. Sasvári megvárta a dal befejeztét, hozzálépett, aztán könyökénél megragadva, elvonta.

— Parancsolj, apám! — csapta össze bokáját katonásan Zrinyi, fölugrott.

— No, gyere csak — kezdte Sasvári s a szavak közt válogatott finnyásan, közben a kerthelyiségből kisétáltak az akácos útra —, nehéz ügy — mormogott, aztán hirtelen egész testével a százados felé fordul: — De mondd csak, milyen viszonyban állsz te Szigetiné őnagyságával?

Ahogy a homokos járdán ballagtak, a százados kétszer is megbotlott, de fönnakadt Sasvári vastag karján, aki azt Zrinyiébe fűzve, így ellensúlyozta a tiszt veszélyes ingását.

— Szigetiné? — tört fel Zrinyi mélységeiből oly hangon, amely elárulta, hogy mit sem értett meg a tőzsdés szándékaiból — jó nő, mondhatom neked, nagyon jó kis nő! Tud az mindent, ami csak kell! — pislogott.

— Úgy — bólintott röviden Sasvári, aztán lazább gyeplőre engedve beszédét: — Nézd, megmondom őszintén, engem érdekel ez a ..... — kereste a kifejezést — ez a hölgy. És hálás lennék, ha segítségemre állnál... hisz érted — hangja szemérmetesen elakadt — egyszóval ezt a kis szívességet boldogan honorálnám. Megérne nekem — újabb kis szünet — tíz dollárt.

Zrinyi most kezdte csak homályosan érteni, miről van szó. Sasvári pénzajánlata foglalkoztatta e pillanatban legkevésbbé, a délutáni tízből maradt még zsebében négy dollár. Amíg pénze volt, sohasem érdekelte újabb szerzése. Annál hevesebben ragadta meg részeg tudatát az a szerep, amit a tőzsdés neki szánt ez ügyben. Pénzért eladni a nőt, aki gondolatait betöltötte s akit magához tartozónak érzett: ez a torz gyönyörűség mélyen átjárta. Egész teste a fájdalmas kéjérzet felé fordult; le se kellett hunyni szemét s máris látta Szigetiné fehér karját Sasvári széles melle köré fonódni. Állva bírkóztak egy darabig s meztelenül, aztán végigdőltek a díványon.

— Tudod, úgy képzelem — hallotta Sasvári hangját —, megmondhatnád neki kicsoda, micsoda vagyok... hisz érted. Szóval a családomról

nem szükséges szólanod, elég, ha úgy mondod: Sasvári ez, tőzsdés a Zoltán utcából. No meg persze azt is, hogy érdeklődöm iránta. Az ilyesmi elég szokott lenni. Igen. Érdekes, de így van. Szóval, mondom, nem kell azért megharagudnod, és a tíz dollár...

— Pénz nem kell! — lódult előre Zrinyi. — Én uriember vagyok. Vagy ingyen, vagy sehogy!

— Ne így értsd, kérlek. Neked voltak költségeid Szigetiné őnagyságára a mai napon, és én őt most, mondhatni, átveszem tőled. Így aztán téged veszteség érne, a befektetéseid kérbavesznének, de hisz éppen ezt akarjuk elkerülni. Azért gondoltam, hogy ha megengednéd, a költségeidet...

— A tied lesz! — ordított föl váratlanul Zrinyi és karját adományozó nagylelkűséggel szélesen kitárta.

S valóban, nem telt el félóra, Szigetiné egyszerre csak Sasvári mellé ült az üres székre.

— Magát még nem ismerem — fordította felé tágra nyílt szemét olyan neheztelő csodálkozással, mintha ez a férfi hibája lett volna — maga az a tőzsdés, igaz-e?

— Én — felelte mély, rekedt hangon Sasvári, aztán kiegészítve a fülében megrögzült képletté: — a Zoltán utcából.

A nő komolyan bólintott. Most beszélniök kellett volna, de csend következett. Sasvári lázasan kapkodott a körötte suhogó témák felé, itt azonban egyik sem látszott alkalmasnak. Így csak nézték egymást, mustrálón: mindkettő azt becsülve, mennyit ér számára a másik. Zrinyi tíz perccel ezelőtt tolmácsolta Szigetinének a tőzsdés üzenetét, ő azonban magától értődő fölénnyel és sértettséggel utasította vissza; ennek ellenére mindhárman tudták, hogy nem ez az igazság. Sasvári könnyű örömmel fedezett föl egy kis hibát a nő síma, szép bőrén: állának hajlatában lencsényi szemölcs feketéllett; közelről a melle sem látszott elég ruganyosnak. E kifogások persze csak a saját kisebbségi érzését enyhítették s nem a nő varázsát szemében: *egészében* már rég legyőzte őt Szigetiné s hibái legföljebb közel hozhatták a távolit, olcsóbbá tehették, ami drága. Sasvári tudatában egy ilyen szemölcsnek határozott, összegszerűen is fölbecsülhető mínusz értéke volt: ez esetben körülbelül tíz dollárnyi. Nem fogalmazta éppen meg, de manővereit erről a lelki alapról indította: nincs mód változtatni azon, hogy Szigetinét pénzért — valószínűleg sok pénzért — meg kell szereznie, örül azonban minden fillérnek, amit az árból lealkudhat. Költségvetésében, sajnos, számolnia kellett ilyen nem várt kiadásokkal.

Szigetiné is gondosan figyelte Sasvári arcát s míg szemét végigjáratta vonásain, azt leste, mi szépet találna ott? A tőzsdés feje nem volt épp rút, áll-, orr- és homlokcsontjai elég szabályos szögben törték egymást, csakhogy e vázat petyhüdten töltötte ki a zsír. A szemében volt valami

sötét, delejes, elszánt parázs: bizonyos körülmények közt ez a fény szépnek is mutatkozhatott. Az arc jellegét a szájzug lefelé tartó, keserű vonalai szabták meg, ezek alatt azonban hasított gödröcske osztotta ketté az állát: közelről tekintve ez hathatott kedvesnek is. Az arccal végezvén, Szigetiné nagylelkűn eltekintett Sasvári termetének bírálatától, a tőzsdés amúgyis ült. Ez volt az ötödik férfi az életében, akinek el készült adni magát; különben elég hű felesége volt egy banktisztviselőnek. Találkahelyre járt, évente átlag egyszer s az ott kapott pénzért cipőt, táskát, kalapot vásárolt. Kicsiny képzelete miatt azonban az új holmikról a férjének adandó magyarázat sokkal jobban megviselte, mint maga a házasságtörés. Ennek titkát az asztalnál egyedül Sasvári ösztöne, tapasztalata sejtette meg.

— Lellén lakik? — csikarta ki végre magából, de Szigetiné csak bólintott. Aztán ő is kérdezett egyet:

— Mi a keresztneve?

— Pali.

— Engem Klárinak hívnak.

Mindketten elgondolkoztak.

Hajnali négykor a tó felől meleg, nádillatú, vizes szellő futott át Siófokon. A váltakozó hűs és langyos léghullámok, a halas, hináros szagok keresztüljárták a telep ligeteit s azonnal hajnalt teremtettek: fölébresztették, ami aludt; elaltatták, ami éjjel él. A Sióból a halászok most indultak összetekert, csónakaljba vetett hálóikkal. Aratók vonultak át a falun, szinte futva, lányok mezítláb, kaszás emberek: ki a határba, a késve érő, jégvert, aszott táblák közé.

A meleg szél az akácos úton találta Sasvárit, Szigetinét. Lassan lépkedtek egymás mellett a penzió felé; eddig tartott, amíg lerázták társaságukat s szökve a korhelyek elől, észrevétlen ott hagyhatták őket a vízparton.

— Van nekem is gondom, bajom elég, okom a szomorúságra — vallotta Sasvári, folytatva egyhangú beszélgetésüket.

— Magának? — fordította felé arcát csodálkozva a nő. — De miért?

A tőzsdés keserűn lebiggyesztette ajkát.

— Az emberek irígysége, kapzsisága, — sóhajtott — értetlensége miatt. Majd rájön egyszer maga is, Klárika: az élet egy nagy hajsza, s aki gyönge, kíméletlenül eltiporják. Tudja maga, hányan törnek például csak az én kis üzletemre, az én kis egzisztenciámra is? Folyton szekálják, fenyegetik, zsarolják, följelentgetik az embert, kész vexatura. Fáj nekik, na, hogy összekapartam valamit, megfojtanának egy kanál vízben. Hogy sokat keresek, ez izgatja őket! Hát keresek, jó, de sokat dolgozok is, Pesten az én életem csak munka, örökös robot, eszküszöm, olyan fáradt vagyok, mire hazaérkezek, még egy moziba, színházba sincs kedvem lemenni. Erre nem gondolnak! Hányszor még éjjel is: számolni, könyvelni, leltározni, mit tudom

én! Hajaj! — tárta szét karját s legyintett mindkettővel, végét szegvén annak, amit még soká folytathatna.

Ahogy mentek a penzió felé, Sasvári alteste úgy telt meg vérrel. Mikor kinyitotta a kerti kaput s előreengedte Szigetinét, már vetette volna rá magát. A parafatalpak gólyalábain lengő combok átringtak a sóderes úton, majd a lépcsőn hintáztak fölfelé. Sasvári lábujjhegyen követte őket. A folyosón Szigetiné válla fölött átvetette s csípőjén táncoltatta táskáját; a tőzsdés ez után ügetett, hajlott térddel, előregörbült nyakkal. A szobát belülről azonnal kulcsra zárta, a kulcsot zsebredugta. Most ott állt a nővel szemtől szemben.

Amaz félszeg zavarral elmosolyodott s a megvetett, széles ágyra ült feszesen.

— Dohányzik? — nyujtott felé Sasvári egy csomag Philip Morris-t. A nő fejét rázta. Nagy, kibomlott, szőke haja most arany glóriaként övezte lányos arcát. A kemény, szűziesen összezárult vékony ajkak hirtelen visszarettentették Sasvárit. Mint szoborra, úgy nézett a nőre; mint elérhetetlen bálvány elől, úgy mászott vissza vágyaival saját menedékébe. De Szigetiné dobta már át egyik lábát a másikon, föllibbentve könnyű szoknyáját: Sasvári szeme messze befuthatott a hosszú barna combok vonalát követve, egy villanásnyira mintha a nadrág égkék selyme is fölrebbent volna. Bámultában a tőzsdés nyelni is elfelejtett. — Klárika, Klárika! — hebegte majdnem hörögve.

Szigetiné hátravetette fejét, haját szétrázta, jobb lábfejét fölemelte a padlóról és kecsesen a levegőbe feszítette. Sasvári remegő ujjakkal simogatta, tapogatta, aztán a nő derekát fogta át, arcát az övéhez közelítette. Eperszín köröm koppant az orrán.

— Rossz fiú, mit csinál?! Oltsa el a villanyt!

— Feküdjünk le, — motyogta Sasvári s világítást váltott: a csillár fényét átkattintotta az éjjelszekrény kis, ernyős olvasólámpájára. Szigetinét hátranyomta a párnára, nagy mellkasát a nő arcához szorította, karjával átnyalábolta a vállát.

— Ne szorítson úgy, na! Megfulladok!

— Klárika, Klárika! — súgta Sasvári önmagát gerjesztve — a ruhát... a gomb... ez itt.

— Várjon! — szakította ki magát Szigetiné, a tükörhöz rebbent, pillanatig tágranyílt pupillával nézte magát, aztán zsebkendőt rántott elő, letörölte a ruzst ajkáról. — Összemaszatolnálak, — nevetett oda Sasvárihoz, aki megrekedve az előbbi üres ölelésben, mozdulatlanul bámulta, csak szemgolyójával követve. Szigetiné fordult egy kicsit, lengett körülötte a ruha, aztán lassan emelni kezdte a szoknyáját, játékos mosolyát kérdőn a tőzsdésre szegezve: folytassa-e? Választ nem kapott, a színes karton följebb csúszott a lábán, térdének dombjait, gödreit mutava már, majd a comb vasta-

godott a szegett szoknyaalj siklása nyomán; míg végre ott, ahol a lábak összefutottak, felvillant újra a nadrág kék háromszöge. Ekkor hirtelen fölrántotta ruháját s egyetlen mozdulattal átdobta a fején. Egy pillanatra félmeztelenül állt a szoba közepén, futó tekintetet vetett a tükörbe, majd odaszaladt az ágyhoz s cipőit lelökve, bebujt a takaró alá. Sasvári maga is tüstént az ágyba mászott, nadrágját alsónadrágjával együtt lábával lenyomta magáról s rugta ki a takaró alól a földre.

— A villanyt, — suttogta húnyt szemmel Szigetiné.

— Vedd le! — súgta sietve Sasvári, kinyult, s ujjával megnyomta a lámpa gombját.

— *Vedd le!* — kérte újra.

Más történt.

Szigetiné érdes, idegen, hirtelen megváltozott hangon ezt mondta:

— Nem!

— Miért nem? — hült el Sasvári, nem is annyira a jelentésre, mint a fellebbezhetetlen nyomatékra kapva föl fejét.

— Csak.

Szeme elborult, az ostoba válaszra ajkát beharapta, két kézzel nekiesett a nőnek. Egy éles ökölcsapás a mellén visszatérítette.

— Dehát mi... mi ez? — hebegett döbbent értetlenséggel, — ugyan ne izéljen már! — kiáltott ingerülten — ne gyerekeskedjék! — enyhítette aztán rábeszélőbbre hangját: ha kérlelés kell, hát legyen az is.

Szigetiné hallgatott. Karját eltökélten, mereven csípőjéhez szorította.

— Zsarolni akar! — hasított át Sasvárin — csak föl akart izgatni s annál többet facsar majd ki belőlem! — A gondolat, hogy ilyen mesterséges akadályokon keresztül kaphatja csak meg a nőt, a távoli öröm s az előtte megjárandó csavaros út torz gyönyörűséget ébresztett benne. Nekikeseredett védekezés és biztos legyőzetés a legfájóbb ponton: ez a torna nem várt erővel borzolta föl érzékeit.

— Pénz kell neki, sok-sok pénz — ismételte magában fájdalmas gyönyörűséggel, két marokra fogta Szigetiné vállát s hatalmasan megrázta.

— Na! — mondta amaz.

— Dehát mi történt magával, nagyságos asszony? — kérdezte félig gúnyosan. Karját most átvetette a nő mellén s testét egész hosszában az övéhez szorította. Amaz nem ellenkezett, Sasvári új erőre kapott.

— Ugyan, Klárika! — kérlelte ismét, tenyerével próbált tapogatózni, de egy határozott mozdulat visszatérítette. — Mi van magával, na? — csattant föl ismét.

Semmi kétség, így nem ér célt. A nőnek tervei vannak, s ha meg akarja őt kapni, ezek útjára kell lépnie. Sasvári egész közel nyomakodott Szigeti-

néhez az ágyban, balját átvetette a válla felett, arcát a nyakához szorította. Egy másodpercig várt, amíg a test rokoni közelsége a szükséges gyöngéd érzelmességre hangolja, aztán síránkozó, szenvedélyes suttogással elkezdte:

— Klárika édes, mért bántsz engem te is? Én úgy vágyom rád, olyan rettenetesen, úgy kívánom azt az édes kis testedet — tenyerével könnyen végigsimította Szigetinét — hát ne légy kegyetlen hozzám. Drágaságom! — súgta a fülébe s közben röpke csókot is nyomott belé. — Ha tudnád, mennyire vágyakozom rád! Mit csináljak, egyetlenem, hogy boldoggá tegyelek? Nincs nekem senkim rajtad kívül. Én olyan egyedül vagyok, olyan árva, este, ha lefekszem, mindig csak ezek a falak, meg ez az ágy... — elakadt, nem talált újabb képet, szemét a meghatottságtól pára lepte el, aztán hirtelen beleharapott a nő nyakába a füle alatt.

— Na! — Szigetiné följajdulása teljes idegenségre, értetlenségre vallott.

— Mit adjak neked, drágaságom, — suttogott mámorosan Sasvári — az egész életemet akarod? — kínálta patétikusan s még, tovább mélyedt ez önalázásban: — Vessem magam a lábad elé, nyaljam föl a port a cipőd nyomán? Mondd meg, szerelmem, csak mond valamit, mert nélküled oly magányos vagyok, olyan árva... — Egész belefúrta magát a áll s a váll közt ívelő öbölbe, apró csókokat kent Szigetiné nyakára, borostásodó arcát végighúzta a sima, pihés bőrön. Majd hirtelen fellökte fejét: — Pénzt akarsz? Mennyi kell? Negyven dollár? Megkapod, szólj egy szót s megkapod! Negyvenöt? Minden, amit kívánsz, a tiéd lesz. Az ajkad, az ajkad... — borult rá ujra. — Te, te, te! Válaszolj már, mert megőllek. Törtarany kell? Napoleon? Szólj egyetlen szót s mindent neked adok... Többet is... hatvanat...

Szigetiné megmozdult, lazított egyet a szorításon.

— Nem kell a pénze, — mondta mély undorral — tartsa meg magának.

— Nem kell? Nem kell? Hát akkor mi kell? — csuklott hangja majdnem síróssá — mért játszol velem? Hiszen te jöttél el énhozzám, szabad akaratodból... választhattál... istenem meddig akarod folytatni... — Sasvári egész belehajszolta magát a kesergésbe, szeméből könny buggyant, kezével-lábával a nő körül kapálózott, haja homlokába hullt.

— Én csak aludni jöttem — mondta Szigetiné, — maga hívott, hogy maradjak itt, amíg indul a reggeli gyors Lellére. És azt igérte, uriember lesz.

— Uriember! — biggyedt le gúnyos-keserűn Sasvári ajka, feje oldalt billent, tenyere kifordult a takaró alatt — uriember, na szép! — dünnyögte hirtelen lehülve. — Megvan a véleményem. Mondja csak, Zrinyi is olyan gáncsolhatatlan uriember volt magával?

— Zrinyi, — vihogta el magát Szigetiné — az se sok vizet zavart szegény. Impotens! — mondta kis szünet után, rejtélyesen.

— Impotens? — hült el Sasvári. — No de ilyet! Huszonnyolc éves

és máris impotens? Mik vannak! — csóválta fejét. — Huszonnyolc éves korában!

— Miért, maga hány éves?

— Negyvenhét! — Sasvári palástolatlan örömmel büszkélkedhetett, ime: húsz esztendővel idősebb Zrinyinél! Az elégtétel, az asszony engesztelődő hangja felvillanyozta s újra Szigetiné felé fordította. Mintha eddig meg sem próbálta volna s most tenné először, úgy kezdett keresgélni a nő körül. — Vegye le kérem ezt, — szólt oda könnyedén, foghegyről, mintha a kérdés érdemi részén rég túl lennének. Szigetinét azonban nem lehetett becsapni.

— Vigye el a kezét! — tolta el két tenyérrel Sasvárit. A tőzsdést ez a makacsság robbanásig felbosszantotta.

— Szóval nem? — ordította s kiugrott az ágyból.

— Nem, — hangzott kérlelhetetlenül.

Sasvári hirtelen fölkattintotta a villanyt, nagyot perdült a padlón. Most látszott csak, hogy a rövid nyári ingen és a fehérbetétes cipőn kívül nincs rajta egyéb. Leguggolt, széles lendülettel fölnyitotta a szekrény mellett a földön fekvő böröndöt, kikapta belőle Zrinyi százados zálog-pisztolyát.

— Szóval nem!? — ismételte tépetten.

Az asszony pislogott még a hirtelen fényben. Aztán halkan, végtelen megvetéssel így szólt:

— Tegye le azt a vacakot.

Sasvárit ez a biztonság újra elernyesztette, erejét kiszívta. Ugyanekkor a tükörben is meglátta önmaga esüggesztő képét: mezítelen alsóteste, a rövid ing, szétborzolt haja, bedagadt szeme s a kezében feketén csillogó revolver torz ellentétet mutatott. Sóhajtva, nagy ívben visszadobta a fegyvert a nyitott böröndbe, ő maga törten, alázva, szégyenkezve újra az ágyba mászott, keble a megrázkódástól súlyosan hullámzott. Néhány szótlan, merev perc után ismét Sasvári kezdett beszélni.

— Most mondd! — siránkozott. — Ezt kell nekem végigcsinálni! — Saját hangjából, amely a csendet megtörte, hitet merített a feszültség oldódására is.

— Beszéljünk okosan, Klárika, — kezdte újra keserün, de esüggédetlenül. — Én nem erőszakoskodom és a magam akaratát nem fogom soha senkire ráoktrojálni. De vegye tekintetbe, hogy a szívességért, amit kérek, cserébe hatvan dollárt kínáltam föl. Nem siettetem, nem sürgetem, sőt arra kérem, egy percig hideg fejjel, józanul gondolja meg, mit jelenthet magának ez az összeg. Nem akarok most elmerülni a szükségleteibe, de lehetetlennek tartom, hogy ne tudná használni. Mást mondok. Amennyiben magának zsenáns elfogadni a készpénzt, jelöljön meg bármilyen tárgyat ebben az értékben s én huszonnégy órán belül megvásárolom önnek. Na meg van elégedve? — Sasvárinak az ágyból kintrekedt s az éjjeliszekrényen pihenő

keze nyomatékul koppant egyet a márványlapon. Szigetiné most sem válaszolt.

— Tudja mit mondok? — folytatta Sasvári, aki a csendet belegyezésnek is vehette. — Hogyha ez az összeg egy pár dollár ingadozást mutat, én azt is hajlandó vagyok átvállalni. Rászánok erre a dologra hatvanöt dollárt... nem kicsinyeskedem, hetvenet. — Sasvári agyát hirtelen részeg, forró hullám borította el, öntudata alól kisíklott a talaj. — Százat! — kiáltotta önmagát ledöfve. — Százhuszat! Te, te piszkos gazember! Te állat! — zuhant mámorosan Szigetinére, ölelte, ahol érte, verítékben úszva mozogni kezdett, odaszorította magát a nő oldalához. — Jaj! — kiáltott önkívületben s egyre gyorsítva e torna szakadozott ütemét. — Százötven dollár! Szeretlek. Te, te! Kétszáz! Megöllek. Átharapom a torkod. Háromszáz dollár!

Ez árverésnek nem volt már semmi reális alapja s csak arra szolgált, hogy önmagát gerjessze vele. Elképzelte a mereven zörgő, sokasodó bankjegyeket s azt, mint adja oda őket Szigetinének, egyiket a másik után: ez az elképzelés izgalmát fájdalmas gyönyörré mélyítette. Az önkívület ily fokán a külvilágtól elszigetelő vastag falat már csak egészen durva hatások törhették át.

— Ötszáz dollár! Minden a tied, minden amim csak van! Jaj. Imádlak. Hatszáz dollár! Ölj meg. Ezer. Kétezer! Az ékszereim, — szakította föl legrejtettebb titkát — vidd őket! Te nyomorult. Négyezer!

Ugyanebben a pillanatban agyán a legváltozatosabb, legszínesebb képek rohantak át, a film pergésének sebességével, felsőteste pedig lassudó lüktetéssel hanyatlott vissza a párnára.

Ahogy a lüktetés halt, úgy áradt szét bensejében az undor, a szégyen, a csömör, az útálat. — Ez most mindent tud, — gondolta azonnal, — máshova kell dugni a pénzt. — Hosszú percek teltek el.

— Adja ide a kulcsot! — mondta végre Szigetiné.

Sasvári némán a fogason csüngő kabátjára mutatott. Az asszony kikereste a kulcsot, felöltözött, megfésülködött, szótlanul kifestette magát. Mindezt visszafelé is látni eléggé taszító volt. Aztán egy másodpercre megállt a szoba közepén. — Jónapot, — mondta.

— Jónapot, — válaszolt Sasvári. — A nő már lépett is ki az ajtón. A folyosón csaknem beleütközött a kövér Ballánéba, aki pongyolában, papucsban csoszogott a szobája felé. Estéről ismerték egymást.

— Ez egy ronda, hájas disznó, — mondta neki köszönés nélkül Szigetiné, Sasvári ajtaja felé intve, — és én egyetlen ujjal sem engedtem magamhoz nyulni. Amikor bebujt az ágyba a nagy, szőrös, szalonnás mellével, egyszerre olyan undort kaptam, hogy majdnem hányni kezdtem. Nincs az a pénz, amiért ezzel lefeküdnék. Fuj! Fuj!

KARINTHY FERENC

SZABADSÁG

Nem ehettem s az égbolt szép kék volt
Sültgalambbal nem kínált az égbolt
Éhgyomorral hordtam holtakat
Félszem babot rágtam vagy a számat
A halottak morzsával kináltak
Szájuk szélén tucatszám tapadt
Fagyos morzsa karom derekukra
Kövek voltak húzott a sok hulla
Gyönge voltam szomorú s kemény
A halottak tucatszámra sorra
Egymásfölé hullottak gödörbe
Győztem mert felettük álltam én
Élő fejfa két karom kitártam
Elzsibbadtak a karok a vállak
Nyujtóztam egy széleset nagyot
Féllábbal egy holt kalapján álltam
Egyedül az iszonyú világban
Örültem hogy életben vagyok
És éppen így nyujtóztam örültem
Ha a falak a szomszédban dőltek
S nem reám a nyirkos pincebolt
Vénasszonnyal és nyűgös gyerekkel
Minden megért ágyúzajos reggel
A szabadság Kánaánja volt
Oázis volt s a lábamat tettem
Oda hová épp tartotta kedvem
Bár rámcsapott ingerült parancs
Éheztem de már azon tünődtem
Mit teszek ha majd egyszer előttem
A pincebolt végleg fölszakad
S kiléphetek okosult tanítvány
Sírból jöttem hallgathattok énrám
Lázár voltam Illés nem vagyok
Pogány lettem boldog túlvilágot
Kínálhatsz még ez életben várom
Szabadság szép lángoló napod

DARÁZS ENDRE

DERŰS SZABADSÁG

— Egy vallomás előszava. —

A spirituális törekvések, miközben kibontották a vallási rendszereket, akarva-akaratlanul létrehozták a világ börtönét. Ez a börtön nem rideg építmény, arányaiban sok tiszta harmónia van, színösszetételében érvényesül az ég kékje, a természet idomainak élénk zöldje, pirosa. De ebből a gazdag, művészi zártságból nyugtalanítóan hiányoznak a valóság egyenesei, amelyek a lét és nemlét pontjait képesek összekötni számomra.

Az ember aszketikus börtöne valami egyetemesség után vágyódó szenvedély miatt, a föld határain kívül keresi az architektikus megoldást. Magának követeli a túlvilágot is, konkretizálja a megfigyelés és tapasztalás peremén kívül eső dolgokat és ezáltal a börtön térfogatát egészen a végtelenig fokozza, anélkül, hogy annak börtön jellegén lényegében változtatni tudna. Az ember: a lelkes, kívánesi, alkotó rab ebben az épületben egész anyagszerű jelenlétét kénytelen úgy felfogni, mint valami eredendő, jóvátehetetlen vétket. Valósága, létének súlya és minősége, mint fülsiketítő zaj, olyan Isten szempontjából és ezért, ha kedvezni kíván Istenének, kénytelen a szégyenkezés aggodalmával lényegteleníteni, végső fokon megsemmisíteni tulajdonképpeni helyzetét. A reménytelenség így megmarad az egyetlen reménynek, amely az ember életét célszerűvé teszi. Természetesen ebben a világnézetben az ember erkölcse csak egy tételesen beállított Valakitől függhet és ezért csupán a Valaki és az ember viszonyából magyarázhatók meg a lét jelenségei. A Valaki, a hipotézisekből létrejött Mindenható különféle misztikumok segítségével olyan nagyfokú jelenlétre tett szert, hogy ma már kiküszöbölhetetlen, ha az egész Emberiség fantáziáját veszem számításba. (Amiről sokáig beszélünk, létezik.)

A materializmus számomra különválasztotta a hipotézisekből származó részlet-valóságot, ezáltal leszűkítette a világ építményét. Kétségtelen, hogy ami e kritikai redukció után megmaradt, az *látszólag* kevesebb, miután a lélek képzelőerejének határokat szabott, illetőleg a kényszerű *van* helyett megajándékozott a *nincs* merészségével. Ez nagy megrázkódtatást okozó élmény. Aki azonban a materializmus felszínén túljutott, annak számára a

diszítésekben bővelkedő *van* elvesztéséért a keményen hangzó *nincs* sokkal tartalmasabb biztonságot nyujt.

A marxizmus segítségével a hipotézisekből létrejött nehézkes, csalóka remény helyett, könnyed, friss reményt kaptam, mert kibontakozhattam önmagam számára, megszünt bennem a valóság iránti szégyenkezés, saját életemet, mint bizonyságot tudom elfogadni. Elfogadom azt, hogy materiális létemben nincsen semmi eredendő hibával való terheltség. Ráébredtem arra, hogy szabad vagyok. Ez a szabadságérzet — a szolgaság öröme nélküli természetes emberi állapot — azonban csak kiindulási pont ahhoz, hogy a világban bizonyos szerepet töltsek be képességeimmel és munkámmal. És itt jutottam el az öröm születéséhez.

Most megkísérlem követni ennek az örömnek az útját.

A materializmus lényege — azonkívül, hogy az anyagszerüséget megbizható fluidumnak tartja — az, hogy a világ létezésének szempontjából nem a Teremtés homályos tételére szegezi tekintetét, hanem az állandó változásra. Ezáltal maga a Teremtés is a változásnak egy prehistorikus részletévé vált. A fejlődés elnyomja az alkotás jelentőségét. A változás, akár a fizikában az anyag megmaradásának elve, az élet határai közé zárt ember számára örömteli. Az emberi ízlés szívesebben veszi tudomásul, ha valamiből állandóan más és más lesz, mintha végül is minden kikristályosodik a Teremtő személyében, ezzel teljesen lezárva a dolgokat és öncéluvá téve az Univerzumot.

A világ változik, ebbe a változásba veti bele magát a marxista, ebben a változásban kívánja érvényesíteni szabadságát és ehhez a természetes változáshoz idomítja szándékait, hogy reális terveit meg tudja valósítani, illetőleg, hogy a megvalósítás felé közeledjék.

Eddig tart a kritikai öröm a spiritualizmussal szemben és ezután kezdődik a világnézet tevékeny derüje. Az előbbiekben szándékosan *lélekről* beszéltem, tartalmilag és formailag híven követve a spiritualizmust. A materializmus ezen a téren ajándékozott meg a legerőteljesebb forradalmi újszerüséggel. A lélek nem különváló, testbe kényszerített rab, hanem a test képessége, kisugárzása, éppenséggel és csakis a testből való. Ezzel az ember személye természetes valósághoz jutott. Öntudata felélénkül, mert magasabbrendü képességeit, az érzékenységből fakadó nagyszerü kalandokat, az idővel szemben elfoglalt belső magatartást nem kell kölcsönzött, saját magától független tulajdonságnak tekinteni. Amit tehát az előbb léleknek neveztem, az a materialistának saját tulajdona, sőt marxista beállítottsága miatt az egyetlen észszerű magántulajdon.

Ez a szabadság azonban individuális és derüje éppen ezért marxista szempontból korlátozott. Kibontakozása még csak ezután kezdődik.

Ha azt mondom: világ, nem önmagamban ábrázolom a világot, hanem kritikám segítségével eredeti távlatában tudom hagyni. Ha azt mon-

dom: én, saját egyéniségemen kívül, minden emberre gondolok, mert a nagy változásnak nem tulajdonosa vagyok, hanem csak részese.

Ez a szabadság már derű, mert összefüggései vannak, csakugyan szabad — szabadság, nem végződik az én határainál. Összeomlásnak nem lehet forrása, feltéve, ha a marxista filozófia nem törik meg bennem gyermekkori neveltségem mély okai miatt.

Innen származik költői örömem, ezért van teli reménnyel számomra minden, ami tapasztalható. Maga a változás csillog, nincsenek befejezett dolgok, csak átmenet van.

Nem vallom azt, hogy a marxista filozófia az egyetlen rendszer, amely megoldja a létezés problémáját az egyén számára. A remény hangulatokon túli, gyakorlati, mondjuk világnézeti kibontakozása szempontjából azonban kézenfekvő megoldás.

Maga a szabadságérzet az állandóan változó, gyakran deformálódó demokratikus rendszerekben sem fejlődhet ki tudatos örömmé a materializmus felélénkítő hatása nélkül.

Lehet, hogy a boldogtalanság kultuszával, az alázat szenvedélyével, a hős imádattal nehéz lesz boldogulni, de ugyanakkor azt még nehezebb elképzelni, hogy a szabadság mindig csak apróbb rendszerecskék játéka, tömegek mákonya és kiválasztottak magántulajdona legyen.

GYÁRFÁS MIKLÓS

GYERMEKET TALÁN

Úgy élek, mint erdők mélyén a dúvad,
embertől elverten, magányosan,
de magam elől nincsen hová bújjak,
nincs hová elrejtsem magam.

Az emberek kegyét be sokszor lestem
s nem jutott belőlük egy morzsa sem —
kínlódtam sokféle nagy szerelemben:
de nem lett tőlük jobb az életem.

S most huszonnyolc évemmel felkiáltok
és durva, faragatlan a szavam:
Ég! egy szerelmet adj, vagy egy barátot —
gyermeket! hogy ne legyek úly magam.

Mert félek. Az egyedüllét behorpaszt
s vállam lekókkad már a föld felé —
mint fát a szú, magányom egyre korhaszt:
már alig vagyok így az életé!

Ó, álmokkal kezdtem valaha én is,
de lassan behálózott a magány —
még föl sem értem s máris lefelé visz
utam, és már reményem sincs talán.

Ne barátot adj, Ég! és ne szerelmet:
egy csöpp kis gyermek kellene talán —
a barát itthagy, a szerető elmegy
s utánuk még sorvasztóbb a magány.

Ó, add meg, adj értelmet életemnek,
hogy ne éljek így, ilyen céltalan —
váltson meg végre engem is egy gyermek,
ha már én meg nem válthatom magam.

Lassan hanyatlom kedvemben, erőmben,
mely koporsóm lesz, nő már az a fa —
ha nem lesz fiam, nem leszek időtlen.
Halhatatlanság: az élet maga.

VÉGH GYÖRGY

ÁRNYAS FÁK ALATT

Ezt írtam árnyas fák alatt
bogozva furcsa vágyakat
és gondoltam: csak bajt hozott,
csak bút hozott, csak zajt hozott . . .

S az égi lombok távolán
repültem zöldnek mákonyán,
nyujtóztam annyi láz után,
tünődtem annyi láz okán.

A végső fok: ez már a csőd,
utód, ha lenne az elől,
csak úgy tenne, mint azelőtt:
megállítani az időt.

Az időt, melynek szárnya van,
és teste nincs, csak árnya van,
csak hűse van, de hője nincs,
csak árnyas pihenője nincs.

Végül fejlődik a világ,
szívemben játszik madrigált
és csattog mint a vadlibák.

Az őszi gyertya lángja ring,
s a felleg mint a lányka-ing
és vágyaink és vádjaink.

De egyre figyel mind a szem
s az agy tünődik még ezen:
E bóduláson és szeszen
és részegségen túl kering,
egy végső vad törvény szerint
az újabb gyilkos labirint.

Ezt írtam én, a lomb derült,
a légben száz levél repült
s repült egy furcsa parki pad
hintálva égi párokat.

Ez mondta: „Jó az évszak ám"
az mondta: „Jő egy létra tán
s a létra, létra tetején
ott játszik hárfát a szegény.

És lám egy létra reszketett.
A szívbe lám ereszkedett.
Ezer madár szeretkezett.
Szívem nem is pereskedett.

Ezt írtam, mondom, fák alatt.
Még dús tömött a lomb fiam
és zöld levélből annyi van!
Riaszd szívem az árnyakat.

VÉSZI ENDRE

KÖNNYEZŐ FÁK

Mezítlábas, klottnadrágos fiú futott végig a Nagyfuvaros-utcán.

— Itt a verklis!

Barnárasült bőrén olajosan ragyogott a nap, fekete talpa csattogott a kövezeten. Lehajolt, a járda széléről fölkapott egy szalmaszálat és a szájába dugta. — A verklis! itt a verklis!

Feketehajú cigánylányok jöttek a tér felől összefogózva, súlyos hajuk összeborult, mint a fák koronája. Sámlik, hokkedlik a kapuk előtt, egy tetováltkarú, kéktrikós férfi újságot olvasott. Fölnézett, ölébe eresztette a lapot és azt mondta: — Akkor hát táncolunk.

A cigánylányok énekelve mentek az utca közepén, mögöttük két baka. A gyereknek már csak a hangját lehetett hallani, ahogy föl-föl-kiáltott: — Itt a verklis!

Valahonnan a Mária Terézia-tér felől jött a verklis. Csontos, barna arcát a ritkás, fehér szőrökkel átsütötte a nap. Fölfelé nézett, mindig fölfelé, mintha a háztetőkön keresne valamit. A verkli oldalán pedig bokrok voltak és fák, három ragyogó, szőke lánnyal. Ahogy eljött a Pléhkrisztus kocsma előtt, egy öregasszony felemelkedett az utca kövéről. Úgy feküdt eddig, mint egy halom rongy, de most felállt és ment a verkli mellett.

— . . . amit a férjem úgy szeretett, hiszen ismerted a Józsit!

A verklis hallgatott, még mindig a háztetőket nézte. Gyerekek ugráltak mellette, feketekendős asszonyok vonultak utána, akár a búcsúsok.

Egy öblös, barna kapu előtt megállt a verklis, két karját leeresztette és várt.

Kitárult a kapu és megnyilt a ház az udvarral. A széles körfolyosó alatt roskatag, szürke lépcső vékonyrésű, apró ablakokhoz vezetett. Arcok jelentek meg az ablakokban, mintha ebben a házban a föld alatt élnének. A gangon, sárgahuzatú karosszékben, nagykendős, hordótestű, bőfenekű cigánynő ült. Arca elveszett a ráncok és szőrök között. Előtte; egy sámlin, keménykalapos cigány pipázott barna szvetterben, vállára dobott kék kendővel. És a többiek is a gangon, meg az udvar-

ban, — mintha mindegyiket ez a hatalmas nő pottyantotta volna ki! Az udvar sarkán öreg konfliskocsi. Árván csüngő rúdján száradó ingek, alsónadrágok. Bent, a kapualjban, ócska csap folydogált, akár egy elromlott, öreg szem. — Szomszédos házak, tűzfalak hajoltak be az udvarba, mintha a ház tovább folytatódna utcákon, tereken keresztül.

A verkli begördült a konflis mellé. Az öregasszony mozdulatlanul nézte, akár egy bálvány, de hirtelen megszólalt:

— Semmit nem használt a lábkenőcsöd Ostoros. Most sem tudok aludni.

A verklis előrejött, meghajolt. Úgy nyult kabátja belső zsebébe, mintha szivart akarna előhúzni. — Pedig én is azt használom és mondhatom, sosem fáj a lábam. Egy török orvostól kaptam a receptet még katonakoromban.

Az öreg nő hallgatott és látszott, hogy nem is akar már többet mondani. Ostoros még várt egy kicsit, aztán visszament a verklihez. Föltette keretnélküli, összedrótozott szemüvegét és a zene megszólalt.

Sárga kendő repült a magasba, bajuszos cigány ugrott az udvar közepére pirosszoknyás lánnyal. Aztán már többen is táncoltak. Ujabb és ujabb arcok jöttek az utcáról. Két zömök cigányfiú magas, zöldruhás lányt hozott a karjánál fogva, mint egy zsákmányt. Ugy nézték tapadó tekintettel, mint akik többet már el nem engedik. Borzas, ősz fej bujt ki a konflis ponyvája mögül.

— Na mi az, már aludni se lehet?!

— Bujj vissza, Pipacs bácsi!

Keringő kopogott az udvaron, aztán csárdás, de mindegyiknek egy üteme volt.

— Mit akarsz a feleségemtől, azt mondd meg, mit akasz?!

A tánc abbamaradt, de a verkli tovább szólt. Vékony, vágottszájú férfiarc emelkedett a tömeg fölé. — Itt fogdossa a szemem előtt!

— Az asszonyt üsd!

— Nincs bieskázás! Hogy megint rendőr jöjjön?! — A hatalmas nő szólalt meg. — Vidd haza a feleségedet, Misa. Ott verheted.

— A hülye fejedet verd, Misa, tudtad miesoda ringyót veszel el!

Valaki röhögött és Misát egy vacak, kis sárgahajú nővel kisodorták az udvarból. Tánc, tovább! Három szurtosképű gyerek ugrott a táncolók közé, az egyik szemtelen bogérként bebújt egy szoknya alá. Visítás, pofon csattant. Keménykalapos, kövér férfi csipőretett kézzel egyedül táncolt, — táncolt és énekelt.

— A lámpában ecet ég, hogy mulasson a vendég, hogy mulasson a vendég?!

Zsíros, vörös arca fénylett, ragyogott, mint egy felgyulladt lampion.

A zene elhallgatott, de ezt senki nem vette észre. Tovább táncoltak. Ostoros a mellényzsebéből kivett egy kissé törött szivart, rágyujtott. Csöndesen fújta a füstöt és azt mondta: — Ha Márton úr élne, Olaszországban lennék, Rómában. Ki akart vinni. Tudod, merre van Olaszország, Spinyóka?

Vékony cigánylány állt a verklis mellett szakadtujjú, fehér ruhában. Haja kibontva sovány arcában csak nagy, fekete szeme élt. Két karját összefonta mellén, elnézett a táncolók fölött. A napfény lassan felszivódott az udvarból, ő pedig csak állt mozdulatlanul a növekvő sötétben.

A kapualjban felgyulladt a lámpa, valaki megfogta Spinyóka kezét és egyszerre ott volt a táncolók között.

— Hát a Spinyóka nem táncol?

Lehajtotta a fejét, csöndesen vihogott, úgy mozgatta a karját, mintha ringatna valakit.

— Majd kerítünk neki táncost! Dönci, hol a Dönci?!

Spinyóka még mindig nem nézett fel, de érezte, hogy a fejére tesznek valamit. Odanyult és felcsattant a nevetés. Kis koszorú volt a fején, — koszorú falevelekből, ágakból. Hosszúszárú, kókadtfejű virágot nyomtak a kezébe. Így állt a virággal, meg a koszorúval és nevetett ő is. Hirtelen elkomolyodott, feje lecsúszott a mellére, sovány ujjai a koszorút babrálták. — De miért, miért?...

— Itt a Dönci!

Széles röhögő pofa állt Spinyóka előtt, csíkos ingben, horpadt kalapban. Nézte a lányt, aztán elkapta a vállát és megcsókolta.

— Tetszik neki! Ugye szép menyasszonyod van, Dönci?

— Éljen az ifjú pár!

Nászindulót játszott a verkli. Spinyóka Döncivel a menet élén vonult körbe az udvarban. Hátulról meglökték, koszorúja majdnem lecsúszott a fejéről. Úgy tartotta félkézzel. Kihúzta magát, Döncibe karolt. A fiú rúgást kapott, mind a ketten a földön tenyereltek. Ahogy Spinyóka fölnézett, a hatalmas, kövér cigányasszonyt látta.

— Most már ez a férjed.

Spinyóka behúzta a fejét, még mindig nem kelt föl, mintha újabb ütést várna. Dönci megfogta a karját, fölállította. Már csak ők voltak az udvarban. Spinyóka végigsimított a fiú arcán, végigsimított a haján, a száján, vékonyszálú bajuszán.

— Hazaviszlek, — mondta a fiú és úgy ingott a feje, mintha le akarna esni.

—Haza, — bólintott Spinyóka. Elindult a fiú mellett, gyűrött falevelet sodorgatott, ami még a koszorúból maradt.

Vékony, szűktorkú utca a sötétben. Lámpafény ingott egy púpos

ablakban és, mintha az egész utca hintázna. Hosszú kerítés mellett mentek el, a holdfény rásütött az egymásradobált vasrudakra. Dönci megállt és megállt Spinyóka is. A fiú apró, táncos lépésekkel ugrált körülötte, hirtelen fölkapta, a levegőbe emelte. Közben majdnem nekiesett a kerítésnek. Majd, mint aki megijedt valamitől, letette a lányt a földre. Spinyóka homlokát a kerítéshez dütötte és várt. Megfogták a kezét, elvezették. Dönci így vitte kézenfogva egy homályos kapualjba, át az udvaron, egy ajtósor előtt. Az utolsó ajtónál megállt.

— Mindjárt kinyítom.

Spinyóka nézte, ahogy a kulcs forog a zárban, aztán betólták valami sötét szobába. Állt mozdulatlanul. — Villany nincs... — hallotta — ágy nincs.

Gyertyafény lobbant, a sarokban szalmazsák látszott. Dönci kalapban ült a rozoga asztalnál és nyersparadicsomot evett. Egyet hátranyujtott a lánynak.

Ahogy lefeküdtek a szalmazsákra, Spinyóka a fiú meztelen nyakát, hátát simogatta. Hosszú forradáson futott végig a keze. Magához vonta Dönci fejét.

— Seb.

— Megszúrtak. — A fiú szeme nedvesen csillogott a sötétben.

— Ki bántott? — Szorosan ölelte a borzas fejet és mégegyszer megkérdezte: — Ki bántott?

Reggel egyedül ébredt Spinyóka. Mellette piszkos törölköző, meg ócska kendő. Behúnyta a szemét, aztán megint fölnézett, de a fiút most sem látta. Keze végigsurrant a szalmazsákon, a rongyokon.

— Na, hát ez meg honnan keveredett elő?! — Magas, teltkeblű nő állt az ajtóban csipőretett kézzel. Mögötte fölmerült egypár arc. — Egy bolond is éppen elég volt. — Körülnézett a szobában, mintha még azt a pár szál bútort is ki akarná vitetni.

— Dehiszen ez Spinyóka!

Az arcok beljebbnyomultak. Spinyóka összehúzta magát. Nevetést hallott, lépéseket, egy kéz a vállát simogatta.

— Majd kirúgom mind a kettőt!

A lány fölemelte a fejét, de akkor már senki se volt a szobában. Fölugrott, fölkapott egy kenyérdarabot az asztalról, azt kezdte rágcsálni. A roskatag szekrényhez futott. Majd összedült, ahogy kinyitotta. Kopott nadrág volt benne, repedtsarkú vászoncipő, összecsavart harisnya.

—Az övé!

Kitárta az ablakot, leült az egyetlen székre. A lábát lógázta, nevetett. Megint a szalmazsáknál volt, rendbeszedte, összehajtogatta a

rongyokat. De a törölközőt hirtelen a vállára kapta és kiperdült az ajtón. Lefutott az utcára, ki a térre. A padok és a fák között táncolt.

Vigyorgó pofák vették körül. A szabó is kijött a boltjából, meg a sarki könyvkereskedő. Ott álltak és nézték.

— Hallottuk, férjhezmentél, Spinyóka, szép esküvőd volt.

A lány megállt a táncban, két karját leejtette, de az arca ragyogott. — Szép volt. Ő most elment, de mindjárt hazajön.

— Nahát, igazán szerencsés fickó az a Dönci, ilyen feleséget kapott!...

— Hazajön! — tapsolt Spinyóka és már futott is vissza. A vállához kapott, de a törölköző már nem volt ott. Egy darabig úgy állt tétován, aztán elfelejtette az egészet, fölment a szobába. Leült a székre, — ült és várt.

A szoba már megtelt napfénnyel, amikor Dönci hazajött. Hóna alatt kenyér, görögdinnye.

— Ezt kerestem.

— Kerested... — Spinyóka elvette tőle a kenyeret, meg a dinnyét, letette az asztalra.

— A csarnokban hordtam az árut.

Ebéd után sétáltak egyet. Dönci kicsit előrement, hátranyujtotta a kezét Spinyókának. — Este meg azt mondta:

— Elmegyek a fiúkkal a Víg Hajósba, a bőgőt viszem és azért mindig kapok valamit.

Spinyóka a magányos szobát nézte, aztán lefutott végig a szűk utcán, át a téren a Víg Hajós kocsmához. Leült a kőre, a kocsma mellett, fölvett egy dinnyehéjjat, azt dajkálta. A feje lecsuklott és amikor megint fölnézett, feketeképű, szmókingos cigány állt az ajtóban. Utána kijött egy vászonnadrágos. Előimbolygott a nagybőgő, alatta Dönci. A vászonnadrágos a csöndes, kihalt utca közepén pénzt számolt a tenyerében. Hirtelen hátranézett.

— Itt a feleséged, Dönci.

Spinyóka mellette ment és egyszerre az ő vállán volt a bőgő. Egy darabig még együtt vitték, aztán egyedül Spinyóka.

Így várta Döncit minden éjjel a kocsmánál, így vitte a bőgőt. A fiú azért néha átvette.

— Viszi, ő viszi... — nevetett Spinyóka.

A primás ránézett és kiköpött.

Egy hajnalon idegen férfi jött a nagybőgő alatt. Spinyóka belehajolt az arcába. Sovány, vörös arc és a sűrű, vékony ráncok között mintha vér folyna. Haja csomósan tapadt a homlokához. — A lány előre futott a primáshoz, elkapta a karját:

— Ő hol van?!

— Mit tudom én, nem jött be este.

A lány visszaszaladt a kocsmához, egy darabig az ajtó előtt ácsorgott, aztán megint a cigányok után...

— Megvertétek, elkergettétek!

— Nem is láttam azt a tekergőt!

A nagybőgő imbolygott Spinyóka mellett. Megint belehajolt a vékony, csontos arcba. Az rá se nézett, csak ügetett tovább. Valahol, az utca mélyén, egy részeg elbődült, álmosan csikorgott egy kapu. Sárga, sápadt fénnyel tompán ragyogtak a háztetők és a sarki gyümölcsös bódéja, de az utcák még sötétben voltak.

— Miért kergettétek el?!

A vászonnadrágos megállt. Kivette szájából a cigarettát. — Eridj a keserves, jó anyádba!

— Hol van, hol van?!

Egyszerre csak egy társaság táncolt Spinyóka körül. Nem tudott szabadulni a karok és vállak gyűrűjéből. Énekeltek, ugráltak. A cigányok pedig mind jobban távolodtak.

— Engedjetek!

Megtántorodott, a szeméhez kapott, leült a földre. Így kuksolt, tenyerét szeméhez tapasztva. Fölnézett és már csak az üres utca volt mellette. Fölkelt a kőről, lassan, botorkálva át a téren. Egy fa alatt megállt és elmosolyodott. Nevetett, két karjával átölelte a fát. — Otthon van a Dönci! A szalmazsákon fekszik és vár!

Az egyik padon, ég felé tárt arccal, ujjait hasán összefonva, egy férfi aludt. Ostoros, a verklis. Spinyóka megcsókolta az arcát, aztán futott hazafelé.

Az ajtó előtt megállt. A mosoly elhagyta az arcát, az öröm lecsúszott róla. Az ajtó megnyilt és nem volt mögötte senki.

A lány valósággal becsúszott a szobába, mint akinek itt már semmi keresnivalója. Ellenségesen álltak a butorok, megsűrűsödött, nőtt körülöttük a csönd és a magány. Olyan volt ez már, akár egy elhagyott templom. Spinyóka letérdelt az ablak előtt a lassan emelkedő fényben, homloka a padlóra csúszott.

Nyilt az ajtó, lépések hallatszottak, de ő nem mozdult. Suttogást hallott, mintha a szoba megtelne mögötte emberekkel.

—Most meg egyedül hagyta ezt a nyomorultat!

— Majd visszajön.

— Csak várjátok...

A lány megfordult. Egy bögre leves az asztalon, meg kenyér. Úgy esett neki, akár egy állat. Az üres bögrét lecjtette, ült előregörnyedve, keze csomósan lelógott.

Késő délután lement az utcára. Vékony, poros útszéli fák kísér-

ték, rajtuk kívül semmi mást nem látott. Kísérték a fák, mint hűséges, szomorú nővérek, összefogózva, némán könnyezve. Torka összeszorult, szeme égett, ahogy ment mellettük a Víg Hajós kocsmáig. Megállt a falnál az ujságárus mellett. A kecskeszakállas öreg ránézett a félszemével.

— Eljöhetnél hozzám, se gyerekem, se feleségem. Tudom, hogy dilis vagy, de az nem baj.

Spinyóka elnézett fölötte. Megint a fákat látta, meg az elboruló eget. Jöttek a cigányok, elől a primás, utána a vászonnadrágos, de Dönci nem jött velük. A sovány, vörösarcú hozta a nagybőgőt. A lány nem szólt, nem kérdezett semmit, csak nézte őket, ahogy egymásután mennek befelé a kocsmába. A bőgőhordozó is eltűnt, ő meg ottmaradt a falhoz tapadva. A fák idegesen hosszú sora belenőtt a vöröses-fekete égbe, lent pedig az ujságos motozott a kis csomagjaival.

— Valaki kell az embernek, egyedül nem lehet élni.

Spinyóka elment mellette, végig az utcán. Belépett egy sötét kapualjba.

— Dönci!

— Kinyujtotta a kezét, de a kapualj semmit se tudott a fiúról, — hallgatott minden. Bement az udvarba, megállt az elszáradt fánál, a hátsóépesőt nézte. Azon majd lejön a fiú, megáll mellette, megfogja a kezét.

— Nézze csak, Kuniczerné, az a bolond cigánylány, a Spinyóka!

— De mit akar?

— Biztosan koldul.

Kenyeret tettek a kezébe, a szájához emelte, leejtette, aztán ment kifelé. Ki a térre és lefeküdt egy padra. Lábát maga alá húzta. Komor, fekete ház tornyosodott fölötte megvastagodva, megnőve. Szigorú, villogó szemekkel nézte Spinyókát. Egyik szemét lehúnyta, kinyilt három másik. — Hogy mersz elém kerülni, te koszos?!

Összerázkódott, a padra hajtotta arcát, két kezével átölelte a fát.

A földön ébredt. Egy veréb ugrált mellette józan, reggeli csipogással. A szürke tér, akár az elborult égből hullott volna ki, távolabb az utcák füstszínű vonala. Homokszemek peregtek Spinyóka karjáról, lábáról. Ment, maga se tudta merre, de egyszerre ott állt a homályos folyosón, az ajtó előtt, fölemelte az arcát, keze rácsúszott a kilincsre. Az ajtó nem nyilt meg, elrejtette az otthont a szalmazsákkal.

A tér felé indult, megfordult, egy kirakatnál állt anélkül, hogy látott volna valamit. Leült egy fa alá, kezét ölébetéve, hozzátapadt a fa törzséhez, akár egy gyökér, vagy egy darab sáros föld. A szemközti kocsmából kiperdült egy szőke nő, megállt Spinyóka előtt.

— Talán jósolni akarsz? vagy vársz valakit? Nem érdemes, velem is kilöktek. Várj csak anyám ... — visszament a kocsmába és egy

tányér levessel jött ki. A lány ölébe tette. — Egyél csak, ne törődj semmivel.

Spinyóka távolról hallotta a hangját és, mintha a gőzölgő tányér se az ő ölében lenne. A fák eltakarták, a szürke ég lehajolt hozzá.

Valami nedves ért az arcához, két vörösen lobogó szemet látott. Egy tépettszőrű, vöröses kutya nyalta az arcát. Kinyujtotta a kezét, de a kutya hátraugrott. Megmerevedve nézte a lányt, fölszegte a fejét, vonítani kezdett. Elfutott, aztán vissza. Lesunyta a fejét, vicsorogva kúszott a lány felé. Szája rángott, teste reszketett, de ahogy Spinyókához ért, megfordult és elrohant.

A sötét elnyelte a fákat, amikor Spinyóka fölállt. A kocsmánál az öreg ujságos fogadta.

— A nyakadba akasztom ezt a láncot, a feleségemé volt. Semmit se ér magában, kell, hogy valaki hordja.

Bugyborékolva értek ezek a hangok Spinyókához, olyan volt, mintha egy lassúmormolású folyón úszna lefelé.

Egy éjszaka mégis elment az öreggel. Sárga takaró alatt feküdt, az ujságos hátratett kézzel állt mellette. Széket húzott az ágyhoz, eloltotta a villanyt és leült.

— Engedd, hogy itt üljek melletted. Ha akarod megtanítalak imádkozni, de az sem fontos. Élvégzem helyetted is.

Sötétben ébredt Spinyóka; vékony, fényes ablakban látta az öreget. Összekulcsolt kézzel állt és valahova a magasba bámult, lassan előregörnyedt, de ahogy elérte volna a földet, hirtelen eltűnt és a fény is kilobbant. Reggel ott volt a széken, az ágy mellett. Aludt. Vékony feje ráncos, sárga mellényére csúszott.

A lány fölkelt, magára kapta a ruháját. Megállt az öreg előtt, megcsókolta a fonnyadt kezét, aztán kifutott az ajtón, a folyosón, le az utcára.

Az utca csöndjét nem zavarta semmi zaj. Kinyilt egy kocsmaajtó. A lány nem látta, de tudta: Dönci áll ott. Meg se mozdult, nem futott hozzá.

Dönci pedig jött, egyik kezét zsebrevágva, a másikkal meg átkarolt egy nőt. Ugy borult rá a nő, akár egy zsák, előrehulló haja eltakarta az arcát. Dülöngélve elmentek Spinyóka mellett.

Nem fordult utánuk. Kocsi vágtatott el mellette, ostor csapott a karjára.

—Nincs járda?!

Egy fához vánszorgott, leült, horgas ujjai belevájtak a földbe. — Dönci! Dönci! — Mintha csak most látná igazán a fiút, ahogy elmegy mellette azzal a nővel.

Az öreg ujságos megfogta a kezét, fölemelte. — Nem kell, hogy

itt ülj, eljöhetsz hozzám. — Aztán megláthatott valamit az arcán, mert elengedte a kezét. — Maradj, ha akarsz, az Isten könyörüljön rajtad.

Később a verklis állt mellette. Megbarnult szipkacsonkot tologatott a szájában.

— Férjed volt, Spinyóka, hol van? Elhagyott? Engem is elhagytak a barátaim. Ne félj, még elbánok velük. Te se hagyd magad!

— Földhöz vágta a szipkát.

— Nézd az Ostorost, elhasalt az utcán. Jól beszivott az öreg.

— Tudod, hogy eladta a verklijét?

— Ez meg Spinyóka! Hé, hé, táncolj csak! Ni, most elindul...

Spinyóka elindult, megkeményedett, fekete talpa vitte az utat. Bement az udvarra, megállt egy földszinti ajtónál. Hangokat hallott az ajtó mögül. Valaki dudolt, aztán megint beszélgettek. Frissen mosott edények csörömpölése vegyült a beszélgetésbe és a fájdalmas bádoghangok a gyerekkort adták. Spinyóka az anyját és a kishugát érezte az ajtó mögött, ahogy utoljára látta őket. Dinnyét esznek és közben beszélnek.

Fogatlan, ráncosarcú vénasszony lépett ki az ajtóból. Üveges tekintettel nézte Spinyókát.

— Nincs semmim, eredj tovább.

Spinyóka elfordult, fölment a lépcsőn. Csöndesen ment, tenyere a karfát sikálta. Végig a folyosón. Éppen, hogy érintette a kilincset, az ajtó megnyilt...

...megnyílt és egy elhanyatlott férfitest látszott a szalmazsákon. Egyik keze lelógott, az ujjak szétnyiltak. Spinyóka közelebb ment, megállt Dönci mellett. Szakadt az inge, véres folt a homlokán. A földön apró szegényes holmik. Szutykos zsebkendő, rozsdás kés, pár fillér, meg egy tépett, összevérezett ujságpapír.

A fiú nehezen lélegzett. Egy pillanatra fölnézett valami irtózatos mélységből, de mindjárt lehunyta a szemét.

— Visszajöttél?

Leguggolt, bluza ujjából leszakított egy darabot és Dönci homlokát dörzsölgette. Az felnyögött. Pici kép hullott ki a belsőzsebéből: szélesarcú, mosolygó nő lapátfogakkal.

Spinyóka a nőt bámulta, a véres foltot Dönci homlokán.

— Ezért volt, úgye?!

Tíz körömmel ugrott a fiú torkának. Szűkölt, vonított, mint egy megvert állat. Az arcához hajolt és a fülét harapta. Hirtelen megérezte a mozdulatlan,merev testet. Elengedte.

Odazuhant mellé, a szalmazsákra, fejét a rongyok közé fúrta és várt, megint várt, mint a könnyező fák alatt.

MÁNDY IVÁN

INTÉS A SZÍVHEZ

Szívem, rettenetes fekete agaram, mely isten poklából
s minő rontás mérge dobott ki? — hiszen lassan-lassan
árnyékká vékonyulsz s förgetegid valamelyikének hegy-
szakadéka benyel majd! Milyen nyom az — felelj! — mi-
nek futását szükülő orral szagolod — követed: Azé-e,
aki egykor elküldött ide, csontig soványodott, szeren-
csétlen fekete — fekete párát, — avagy akárkié is lehet
s te csak futod bolondul míg a végén leszakadt gomb-
ként gurulsz el valahová? Bizony-bizony, végtére is
már illenék tudnod a választ, nemcsak így szótlanul
kutyagolva verned fel az éjszaka bozótját, fülelvén
a távoli füttyöt, mely ha tán egyszer el is hangzanék,
párját hívó madárka jele lenne s nem — mint te sejted —
Isten szólna hozzád.

RÁKOS SÁNDOR

ÖNFEDDÉS

Kitakargattad ronda sebeid, sokféle csonkaságod
és még hozzá gyalázatod is eldicsekvéd,
vásári szajha te, ki szeméremtelen ott áll
valamiféle alkotmány tetején s míg Dummer Auguszt hátulját
s mezítlen combját lapogatja,
trikója szűk elfödni suttyomban fogant gyermeke szégyenét
s vásári koldus is, ki az utakon csonkjait kitakarja,
miket más rejtene, hivalgván ő olyannal,
ó kétszeresen kárhozott dög, kura s kurafi egy személyben,
ki férfirészed becstelenségeit nőrészed szennyeivel locsolod,
hagyd már ezt az örökös farrázást-nyávogást!
Köpd szembe magad s némulj el!
Ennyi undokságot csak a hallgatás moshat le rólad!

RÁKOS SÁNDOR

VASÁRNAPI ÜMA

Ümát árulni nem nagy tudomány. A címek nyomása piros, a szövegé fekete: a két festékszag feltör a levegőbe, összekeveredik és leveszi lábáról a járókelőt.

Ha az Induló-utcában lakik az ember, mint André, akkor előbb le kell jönnie a lépcsőn. Előbb fel kell riadni a nyitott ablak alatt, le kell dobni a vasárnapi napszeletet a hasról, uccu ki az ágyból. Minden ablak nyitva, mindenik megett alszik valaki, a combokon, a vállakon, a hasakon ott csillog az a bizonyos vasárnapreggeli napfény. A tetők is alszanak, a kémények is, a macskák is, köröskörül az esőcsatornákban. Egy ablak mögött talpraugrik valaki, nadrágot húz, inget s agyő, faképnél hagyja a panorámát.

Nem nagy tudomány az Üma-árulás, vasárnap reggel. Ha dohányosfajta az ember, mint André, akkor hamar cigarettát rajzol magának, az orra elé, a levegőbe. A többi megy magától. Minél nagyobb a kedve a füstölésre, annál szaporábban szedi a lábát, annál nagyobbakat rikolt, annál zajosabban kavarja, szedi a fínom ércpénzt, a keményfogásu bankókat. Süt a nap, tágul a tüdő, nyüzsög a sok kéz, láb, telik a zseb, fogy a portéka. De ha, mint André, lelkiismeretesen akarja végezni munkáját az ember, először be kell mennie Ümáért a szekcióba.

A szekcióba bemenni könnyű dolog. Az ember korán kel és lejön a csigalépcsőn, körbe, körbe, körbe, körbe. Ha lejött rajta, kiáll a kapuba, jobbrafordul, megindul. Százat sem lépett, kétszázat sem és máris megérkezett. Korán van, a macskák mind alszanak, kivéve azt a két-három tucat bundást, mely a porban kergetőzik; alig áll húsz-harminc elvtárs a kiskapu előtt. Az asszonyok meg...

Minden könnyű, de legkönnyebb az asszonyoknak. Elég, ha felugranak fektükből, kétfelé választják a combjukat a bugyogóval, hátukra kapják a perkálruhát és usgyé neki az utcának. Szájukat pirosra kente az éjszaka, hajukat feketére az alvás, léptüket szaporára nőtette a sok ficánkolás.

A füszeres elé áll a legtöbbjük.

A sárgarépa ravaszul hunyorgat a bolt előtt, az asztalon, hírekre éhes. A karfiol kövér, liheg, szívét tapogatja, fütyül mindenkire. Az uborka egytagú négerbeszédjét dudolja. A krumpli, barna hátát a világ felé feszítve önmagába fordul, dolgozik, fúr-farag.

Mások a tejesasszonynál állnak sorba.

A tej szuszog. Nagy, mozdulatlan, kerek csiraszemével nyugodtan néz a tojás. A sajt ír, olvas, monológot ad elő, tapsol. A lekvár részeg, böfög, vigyorog, integet.

Vannak, akik fáért mennek, kezet fognak a hasábbal. Aki jobban szereti a szenet, álangolsággal hadar: a szén bajuszába mosolyog, igennemmel felel. A rádió szól a kávéházban, tornáztatja a piros- meg a fehérbort, ébreszti a sört, szórakoztatja a mindig virrasztó pálinkát. Most fűtenek a fürdőházba, most állítja ki a papírkereskedő ajtaja elé a sok reakciós lapot és André ...

Korábban kell felkelni. Hajnalodik. A nap rózsaszínre, göresösre festi a falak vakolatát, villogtatja az úttest köveit, mélyíti a kirakatredőnyök bordáit, ötembernyire nyujtja a magányos járókelő árnyékát a gyalogjárón. André az első az utcán, ő az első a szekcióban.

— Mennyit adjak, kérdi Zsül.

— Harmincat, elvtárs.

Harminc Ümát gyerekjáték eladni, ha korán kel az ember. Még ki sem ért André a szekcióból, még át sem lépte küszöbét, igazolványa még ott lobog a kezében és máris kikaptak két példányt hóna alól: az egyiket a részvényes, a másikat a pap. Nem igaz, André a megmondhatója: a fémmunkásé az első, meg a háziasszonyé. A második, a harmadik lehet akárkié, ott verekszik érte a sok börzés, a sok báró, ott iparkodik, ott tülekszik érte egy félszakasz tölgyfaleveles generális. Mit kuncogsz, André? Másért kapkodnak, verekszenek, — mondja. Hát a versenyistálló tulajdonosa? A Carlton főpincére? Az illatszergyáros? André majd elejti a csomagot nevettében.

— Nem ... ők ... lihegi.

— Hát akkor kicsoda?

Tixié. Ő veszi meg. Alszik. Ólompálcák billegnek kinyujtott meztelen lábszára belsejében, csukott szeme, nyitott szája körül két rosszul letörölt festéksáv feketéllik. Kint hajnalodik, a tejeskocsi lovai trappolnak a betonon: a szoba sötét. Tixié az ágyban zöldül, feketéllik felesége oldalán, alszik és fáj a foga. Az ólombetűsorok egymásra csapódnak, feszül a szedés kerete, Tixié emel, arrébtól, fáj a foga. Süt a déli nap a játszótérre, harsog a kenyérhéj, a hagyma, az uborka a padonülő szájában: Tixié eszik és fáj a foga. Kislánya Sziszi és kisfia Zsozsó sivalkodva kergetőznek a lépcsőházban: esteledik, Tixié hazatér, fáradt, fáj a ...

Tixié alszik, aztán felébred, fintorog, felöltözik, arcára szorított tenyérrel kilép az utcára, meglátja Andrét és ...

Koronné veszi meg. Mos. Pállott karja csövén torkáig áramlik a sikamlós tapintású szappanhab, domborúra fújt két szeme üveggolyó módjára pihen kerek fejében. Ötven éves: minden tíz évben szült, mert öten szuszognak a háta megett a két vaságyban. A legöregebbik, Emil, versenyúszásról álmodik, mindjárt felébred, papucsban fut le a sarokra és a poros reggeli napfényben megpillantja a közeledő ...

Rozsé csörgeti leghangosabban a négy egyfrankos érmét, úgy látszik, ő akar leghamarabb Úmához jutni. Barátnője Döniz átkarolja törzsét, két lábát combjára fonta, Rozsé édes, Rozsé drága, suttogja, Ő is elolvassa az Úmát, de előbb meg kell venni. A vasárnapi bér érintetlenül hever a gyárpénztár hatos számú acélszekrényében, a szirénák tartózkodó nyugalommal trónolnak az elhagyott épülettömb fölött. Rozsé Bloá kék munkalapja Döniz Löfevr piroskarton munkalapjára pillant a rekeszben, körülnéz, kacsint: vasárnap van! kiált fel nevetve és keménypapír kezével magához húzza a pironkodó kartársnőt. Rozsé, édes Rozsé, szép Rozsé, lihegi valaki. Hajnalodik, a macskák ébredeznek a rozsdás, kiszáradt esőcsatornákban, lenéznek az úttestre, felgömbölyítik hátukat, mert a magányos utcán kimért léptekkel, hóna alatt frissen hajtogatott újságcsomóval közeledik valaki.

Ki veszi meg, André, fújják a szőröshátú macskák. Ötven, meg száz is van a hónod alatt, pirosak is meg feketék, kinek adod el őket.

Nem nehéz az Úmát eladni, válaszol nyugodtan André. Nagyot húz bőrcigarettájából, peckesen fújja karikára a város kőszénfüstjét. Nem nehéz, mondja s legényesen az úttestre peccenti a száj keserű savából készült hamut. Van aki megvegye, mondja, megszorítja a csomagot, megcsörgeti az aprópénzt és nagypöfögve, árulgatva tovalibben. Kelnek már a városnegyed lakói, ébredezik az Induló-utca környéke, forr a vér, fáj a fog, csurog a szappanlé. André felébred, magához tér, megérti, hogy vasárnap van, hogy fiatal, hogy ha nem vigyáz, nemsokára háború lesz.

Úmát árulni nem nehéz, mondja a rozsdafoltos tükörben figyelő önnön arcának, a nap mindjárt besüt a macskás vasárnapi tetőkre nyíló keskeny ablakon, egyet nyikkan az ágy. André mindjárt korán kél.

A sok felkelésben kékre-zöldre fakult Tixié most megmoccan, álmot önt, az Úmára gondol. „Majd csak felnevelem őket", álmodja s nagy, felfújt álombeli gumikezével ügyetlenül megsimogatja Sziszije-Zsozsója agyagfejét. Koronné megfordul az ágyban, félignyitott pillája alól a kézelőkön feketéllő piszokra, alvó fia fitos gyorsúszóorrára les: „Úmaüma!" hallatszik az ablak alatt kígyózó utcáról. „Szeretlek és mindjárt felkel a

nap", mondja Döniz Rozsénak, combnyelven. „Vasárnap lesz az éjszakából, igazság a szerelemből", válaszolja a fiú kitágult mellkasnyelven, immár negyedszer szorítja magához a lányt, miközben friss kenyeret szel, meleg kávét szűr s a két csésze közé teríti az illatos újságlapot lelki kezével. „André!" mondja az Üma.

— Itt vagyok, felel a fiú. Téged aztán könnyű eladni, teszi hozzá hajnalban kelő embernyelven. Hóna alá kapja az Induló-utcát, legényesen félrevágja fején a macskalegyes tetőkalapot, nagyot szippant a fürdőház füstölgő kéményéből. „Hümahüma!" kiáltja.

A nyomdapapok, gyalugenerálisok, az ébredő répák, káposztáik, almák körül kényeskedő házibárónők, nagyasszonyok abbahagyják a misét, a csatatervet, a tejfürdőt, fülüket hegyezik.

— Itt az Üma, mondja egyikőjük.

A többi kiveszi pénzét gyémántos tarsolyából:

— Ezt a legkönnyebb eladni.

TARDOS TIBOR

A REMÉNYHEZ

Nyár van. Tán nem kell így szorongani.
A keserűt majd egyszer kiokádjuk.
Ily keserűt nincs mód kimondani,
mert keskenyebb a torkunk, mint az ágyu.
De mégis, élünk. S így harmincöt évre
(nincs több előttünk) arra kés a lét,
hogy belevágjunk egyszer már: mivégre
születtünk, és ha meghalunk, miképp?

Nem kevesebbre kényszerít az undor.
Selyemcafatra vágytunk délután,
és estére már mohón-zárt fogunktól
csikorgott minden hajókaraván.
Vagy teleszitt szivacsként nyúlva resten
míg álomragacsos elménk simít,
tapasztgattuk a kielégületlen
önérzet meddő kínjait.

Rohadt ereszként csordulunk a bűntől,
de mégis élünk. Védjük tán a házat?
De mégis, élünk. Szűkülő szemünktől,
képet kíván talán egy messzi század?
A filológus méri majd le részünk?
Kezével együtt sarjad már a kés?
S a mozdulat talán, hogy szembenéztünk,
a feltámadás, vagy a feledés?

Igazság? Hová nyújtózunk e szóval?
Ropogtatjuk, mint izmot ifjú csont,
s a jövendő a magáért-valóval
egy mozdulatban, ívben összefont.
A mozdulat — hisz így vált egyenesre
hajdan az ősi, vízszintes gerinc,
a mozdulat rántotta feszesebbre
az ereket, s az ifjú szív kering —

az ifjú szív? — Igen, az ifjú szív,
a szellem első, pontos lobbanása,
mikor majd rezdül a csigolya-ív,
s mi is rezgünk új kocsonyákba ásva,
s a szó egy cseppel túlcsordul a vágyon,
s a nyelv, mint lángnyelv, rezzen, sistereg,
s megszületünk. Megszületik a szájon
örökségünk, reményünk: ismeret.

NEMES NAGY ÁGNES

KILÁTÓ

ROMANTIKA A KRITIKÁBAN

Már a címet is félve és habozva írom le. Nem mintha állításom igazságában kételkednék, inkább aggaszt, hogy létezik-e egyáltalán az a tárgy — irodalmi kritika —, amelyre vonatkoztatom. Ha a józan irodalmi mérlegelés művészetét nevezem kritikának, joggal elmondhatom, hogy halottat keltegetek. De élőnek kell tekintenem a holtat, ha pusztulásba vivő bűneiről akarok beszélni — a megmételyezettek gyógyulására.

Sőtér István *Apátlan irodalom* c. cikkében az irodalom örök fiúja, az író hívó szavát hallatta a név-, az életadó apa, a kritikus után. Hol vannak ma a kritikusok? Egy megfigyeléssel egészíthetem ki Sőtér kórleletét: az utóbbi években megjelent bírálatok szerzői java részben más műfajok kipróbált mesterei, kiváló költők vagy a szépprózа jelentős művelői, — és ez még a jobbik eset. Halász Gábor, Hevesi András, Szerb Antal, a „tragikus nemzedék" elhunytával, Gyergyai és Illés Endre, a bíráló, hallgatásával, Bóka, Kardos, Keresztury, Komlós gyér megszólalásával mintha a kritikus is eltűnt volna, — a látó ás látnok egy személyben.

A folyóiratok könyvespolc-rovata ma sem sóványabb, csak éppen a kritikus hiányzik, az olvasónak az a fajtája, akit nem feszít kevesebb vagy kisebb élmény, mint az írót, de ezt a göresöt az író oldja fel helyette. A kritikus a szerző Pyladese, követi nőrabló útjain; mai bírálóink vagy Mentorok akarnak lenni, vagy a hitvallás percében — trójainak bizonyulnak. Újabb könyvszemlénk vagy sokat markol és ezért keveset fog, vagy mereven próbálja utánozni más testeken tanult fogásait.

Legszembetűnőbb kortárs recenzenseink szemérmetlen magamutogatása, tudásuk, tapasztalatuk oda nem illő fitogtatása. X regényről, Y verskötetről szóló ismertetésben szinte oldalakon át olvashatunk mai irodalmunk kialakulásáról, a társadalom szerkezetéről és hatásáról az irodalomra, a líra vagy regény műfaji szerepéről, sőt néha még a címben jelzett munkának is jut egy-két sor a bírálat végén. Az én túláradása ez, a szeretném-ha-szeretnének leginkább lírai vershez méltó magatartása egy jellegzetesen tárgyias műfajban s rikító tünete annak, amit úgy kereszteltem el: romantika a kritikában. De az új kritika prófétái már rendszerint akkor csatát vesztenek, amikor íróasztalukhoz ülnek. Már nézőpontjuk helytelen: úgyszólván

sohasem jut eszükbe, hogy fontolóra vegyék, mi is volt tulajdonképen az ok, mely a szerzőt írásra késztette. Az irodalom kifejezés és megismerés, — mennyiben kifejezés és megismerés hát egy-egy mű: ez volna a par excellence kritikai kérdés, hiszen az irodalom — érvényességét tekintve — egy fajtája a filozófiai tevékenységnek. Ez egyedül lehetséges a priori szempont híjján ott tartunk, hogy valamely szerencsés bírálat főként rokon- vagy legalább is hasonló lelkek találkozása. Ilyen volt például Vas István kritikája Nemes Nagy Ágnes verseskötetéről, a *Kettős Világban*-ról vagy Nemes Nagy Ágnesé Pilinszky *Trapéz és korlát*-járól. A kritikára ítéltetett író azonban mindenki rokona.

A romantikus túlzás, vakság másik közveszélyes jelensége az egyéniség tébolya. A kritikus habzó szájjal követeli az újat, az eredetit, a még soha-nem-voltat: az egyéniség mindenek előtt, ha kell, az egyes művek értékének rovására. A ritkaság a fontos, az igazság másodrendű; „csip-csup igazzal mit törődöm én". Így lesznek, mondjuk, a legmodorosabb költők az aréna hőseivé, jóllehet még egy épkézláb költeményre sem hivatkozhatnak. (Zárójelek között: a fölizgatott bíráló néha éppen az eredeti mellett siklik el, mivel a szegény szerző történetesen nem úgy és nem azt írja, amit szemellenzős bírája eleve fejébe vett. Nemrégiben egyik árkon-bokron át realista szándékú kritikusunk Rónay Györgynek a modern regényről szóló élesszemű, pontos, pozitivista tanulmányát fitymálva utasította Szerb Antal szellemtörténeti módszerű *Hétköznapok és csodák*-jának utánzatává. Vaskos példa a romantikus, énközponti ítéletre. További vita helyett Fénelon megállapítása fut tollamra: „A ritkaság hiány és a természet szegénysége.")

A felduzzadt én panoptikumi érdekességéből következik az objektív értékrendszer hiánya, illetve viszonylagossá válása. A-t B-vel mérik össze, B-t C-vel s mire az Y-nal jelölhető tollforgatóig jutunk, elfelejtettük, mi az író voltaképen. Az egyéniség parancsa vezet az író megfélemlítéséhez. Mindenféle irracionalizmus legfőbb ellenségét kell itt idéznem, Julien Bendát; szerinte az így kitermelt író hasonlít ahhoz a lényhez, aki „szerveinek alakját csak önmagának akarná köszönni, semmiképen fajtájának" és a fajfejlődésről, filogenezisről hallani sem óhajt.

Ugyancsak sajátosan romantikus módon idegenkednek a fiataloktól, menekülnek tőlük a multhoz, „a régi jobb volt" felkiáltással. Pedig a régi csak *akkori* volt, az új pedig *mostani*.

Talán nem vehetjük irodalmunk romantikus betegségeivel egy kalap alá, mégis idekívánkozik az egyik legkártékonyabb irodalmi rákfenének, a kritikai klikk-rendszernek kipellengérezése. Barát ír a barátról, ami mértékkel helyes, hiszen a megértés csírája a lelkesedés; irodalmi értékrendszerünk azonban szinte teljesen a hajlongó hátak magasságában terül el. A hiba ellenkezője még visszataszítóbb; nem ritka eset, hogy a gyűlölködő haragos

súlyosan elmarasztalja céhtársát. De kétségkívül a legémelyítőbb a két fonákság együttes jelentkezése: a barátból ellenséggé fordult író érzésváltozásának megfelelően dícséretből szidalommá ferdíti bírálatát. Hiába, a Trissotinek irodalma vagyunk.

Az analfabéta recenzensek elburjánzása igazán legkisebb bánatunk. Őket csupán sorstársaik vehetik komolyan. A viszonylag legcsekélyebb önálló erőmutatványt igénylő kritika látszatra a dilettánsok országútja lehet, de a buta, műveletlen, érzéketlen kritikus lólábát előbb-utóbb felismerik. Mintha azonban újabb könyvszemlénk ménese ilyen irányú derűlátásomra is csattanós nem-et dobogna.

Az új magyar kritika számtalan visszássága és bonyolult téveszméi mellett ez az elmefuttatás szeszélyes rögtönzésnek hat és legfeljebb ujjmutatás számba megy. A kényszer szülte, a növekvő veszély, Sőtér meghatározásával az irodalom „elnévtelenedése", hiszen *már a szomszéd Uca-legon háza ég.*

RÁBA GYÖRGY

A BEFEJEZETLEN MONDAT

Ha önkényes variációval azt a címet adnánk Déry regényének: „A megkezdett mondat", ezzel valójában ugyanazt írnánk, mint a szerző a maga negatív, „befejezetlen" jelzőjével, és mégis többet mondanánk vele. Utalnánk arra a jelentőségre, amellyel ez a monumentális írás a magyar — és tegyük hozzá az európai — irodalom történetében helyet foglal.

A magyar irodalomnál maradva: mondjuk meg, hogy — Kassák vitatható műfajú önéletrajza mellett — ezzel a művel lépünk be elsőízben egyenrangú társként az európai regényirodalomba. Ha a magyar regényírás két kiemelkedő csúcsával, Keménnyel és Móriczcal mérjük össze, Keményt és Móriczot kell elmarasztalnunk egyetemességben, európaiságban; ha másokkal: Jókaival, a regényíró Babitssal, Kosztolányival, vagy kortársaival vetjük össze, ismét csak ő marad fölül, stílusának hajlékony gazdagságával, realizmusával, a naturalizmus veszélyeit kikerülő természetességével, epikus bőségével, ritka regényírói kultúrájával és magyarságával is — ha magyarságán azt értjük, hogy az urbanizálódó magyar társadalom teljes kifejezője.

Már az eddigiekből is következik, hogy őseit elsősorban nem a magyar irodalomban kell keresnünk. Ez egyébként stílusából is kiderül. Stílusa gazdag és hajlékony ugyan, de sajátságos módon íztelen. Éppen azt fejezi ki, amit kell, se többet, se kevesebbet, mint az olyan étel, melyre, ha visszagondolunk, mindig maga az étel jut eszünkbe, sohasem

az, hogy ki főzte vagy, hol ettük. Az újabb magyar próza mesterei — és itt főként Illyésre gondolunk — feltétlenül egyénibbek, egyszeribbek és élvezetesebbek Dérynél, de Dérynek nem is a stílusában gyönyörködünk, — mely inkább grammatikájában jellegzetes, mint ízében — mint a jellegzetes formájú és jellegtelen zamatú gyümölcs — és amellyel úgy vagyunk valahogy, mint némely illatozó bokorral: letépünk róla egy virágot és csalódva tapasztaljuk, hogy nincsen illata.

Csakugyan, az első — és első pillanatra elmarasztaló — benyomásunk az, hogy nem eredeti, hanem más nyelvből fordított — bár jelentős — művet olvasunk. Ehhez az első benyomásunkhoz nemcsak stílusélményünk vezet, hanem az a meggyőző és bizonyos vonatkozásban megtévesztő légkör is, melybe olvasás közben belekényszerülünk.

Emigrációban vannak olyan kávéházak vagy klubok, melyek az ott tartózkodás rövid idejére elfeledtetik a száműzöttekkel hazátlanságukat, egy-két órára otthoni levegőt varázsolnak köréjük. Ilyen, de rendeltetésében éppen ellenkező összejövetelek levegőjét idézi Déry regénye. Az emigránsok itt nem titkolt hazafiúi fájdalmukat megtárgyaló forradalmárok, — akik hangos nemzetközi gondjaik mellett úgy áldoznak titkos nacionalizmusuknak, mint a felvilágosult politikusok némelyike istenének — hanem elysiumi követek, az európai szellem nagy képviselői, akik mintegy illegálisan, éppen a maguk egyetemes ügyének képviseletében válnak, mint a nemzetközi összejövetelek résztvevői, — noha csak egy zugocska az övék — térben is jelentősebbé, mint az a nemzet, amely vendégül látja őket. Felületesen ugyanis azt hinnők, hogy ez az „elysiumi" társaság: Proust, Thomas Mann, Du Gard és a többiek teszik, — mint a jelentéktelen nemzetecskét a nemzetközi konferencia — Déry könyvét jelentőssé. Pedig nyilván nem erről van szó.

Kétségtelen, hogy Proust, Mann és — bizonyos tartalmi és szemléletbeli találkozás miatt — Du Gard hatása is szembeötlő Dérynél, de ez regényének szintetikus jellegéből következik és éppen az lenne különös, ha nem így volna. Déry az európai regényírás hagyományait összegezi és ennél az összegezésnél mint kis nemzet írója, nemzeti örökségének szerénysége ellenére is, kedvezőbb helyzetben van, mint aki a regényírásnak és az írásnak oly nagy nemzeti hagyományaiból táplálkozik, mint Mann, Proust és Du Gard. Ők szükségszerűen idegenkednek más nemzeti irodalmaktól, vagy legalább is kevésbbé kerülnek hatásuk alá, minthogy nincs szükségük rájuk. A magyarság kis száma és nemzetközi helyzete magyarázza azt, hogy nálunk a jelentős író — általában — egyúttal európai is, nemcsak érzésben, hanem műveltségben is. Senkinek sem jutott eszébe például, hogy elmarasztalja a „Nyugat" nagy költőnemzedékét nem is titkolt nyugati példaképeik miatt. Ha ehhez még hozzávesszük regényírásunk sajátságosan elmaradt voltát, akkor Déry

érdekes irodalomtörténeti jelentőséget nyer. Déry a mi első „nyugatos" regényírónk és azt hisszük, helyesen jelöljük ki helyét irodalomtörténetünkben, ha — időbeli fellépése ellenére is — műve alapján a Nyugat nagy nemzedékéhez soroljuk.

Persze az európai Déry egyetemességi igényéből másfajta szintézis is következhetett volna. A nagy ősök jelenlétének a regényben nem kellene feltétlenül manifesztáltnak lennie. Az igazi összegezés nem is reális — kiemelhető, kielemezhető — lenne, hanem virtuális, a mű mögött lappangó, elválaszthatatlan, kielemezhetetlen.

A Befejezetlen Mondatnak ezt a fogyatékosságát: szintézisének megfogható reális voltát, könnyen kihasználhatnók ellene. Idézhetnénk belőle részleteket, amelyek a szemléletükben, módszerükben annyira Proustra emlékeztetnek, hogy szinte azonosnak látszanak vele és, ha nem éreznénk méltánytalannak és igazságtalannak, ezt a „felfedezésünket" még a hasonló részletek összevetésével is bizonyíthatnánk. De nem az a feladatunk, hogy megakadjunk a hasonlatok kibontásának prousti módjánál vagy a Mannra emlkeztető környezet és jellemrajznál, hanem hogy azt kutassuk, amiben Déry különbözik tőlük, más és gyakran több is eszményeinél.

*

A regény műfaji alapelve a fikció és az eseményesség. Nem kell hosszabban bizonyítanunk, hogy a regény tárgyának fiktív volta és ebből következő eseményessége a művészet egyik alapelvének: a tárgyi realizmusnak mond ellent. A regénynek ez az alapvető belső ellentmondása magyarázza külső formátlanságát is. A regény formatörténeti szempontból elfajult, elformátlanodott eposz. Az a valóság, amelytől a regény elszakadt, a közösség mitosza. Ezt a közösséggel együtt elvesztett mitoszt keresi már a tizenkilencedik század regényirodalma: elméleti realizmusa, később a kísérleti realizmus: a naturalizmus, végül a reálizmus újabb kísérlete: a szürrealizmus.

Proust és Mann egyik módszertani újítása az volt, hogy lemondtak a realitás hamis szuggesztióját előidéző eseményességről. Ezzel azonban körülbelül úgy csináltak, mint az orvosokból kiábrándult beteg, aki azt hiszi, ha lemond az orvosságról, meg is gyógyul. Déry nem mond le az eseményességről, de nála az esemény nem lépi túl saját jelentőségét, nem a meglepetést szolgálja.

Mivel éri hát el a valóság szuggesztióját? Úgy látszik magával a valósággal. Valóban Déry jelentősége az, hogy lemond a fikcióról. Proustnál ebből a lemondásból napló született, Mannál pedig — aki nem mond le a fikcióról, bár iróniájával és egy-egy megjegyzésével figyelmeztet arra, hogy maga se veszi komolyan — valamilyen, hol az esszéhez, hol az eposzhoz közeledő, tisztuló, de egyáltalán nem tisztult mű.

Dérynél a regény megőrzi műfaji törvényeit. De míg eddig az volt a regényre jellemző, hogy felületi realizmusán átütött fiktív lényege, nála az a különös, hogy alapvető valósága — ha nem is rejtőzik el — igényt tart arra, hogy „ne vegyük komolyan" tehát, hogy többnek, jelentősebbnek vegyük, mint a valóságot. Dérynél a valóságnak műfaji igényei vannak: nem a műfaj van a kifejezésre törekvő valóságért, hanem a valóság a műfajért, amely kifejezi. Ez nemcsak táj és hangulatképeiből, — ezekből a valóság elemeiből szőtt és a valóság egészéből differenciált irreális rajzokból — stilizált jellemeiből és stilizált életképeiből derül ki, hanem — kevésbé döntő jelentőséggel — egy játékos elszólásából is, mikor valahol valamiről azt írja, hogy ez a regény kedvéért van így.

Azt állítottuk, hogy a Befejezetlen Mondatban az esemény nem lépi túl jelentőségét, nem a meglepetést szolgálja. Tegyük hozzá, hogy a valóságot szolgálja, ami olykor meglepő is lehet. Arra a minden esetlegességtől megtisztított valóságra gondolunk, mely Déry jellemeinek immanens tulajdonsága. A Befejezetlen Mondat realitása ugyanis a jellemek valósága. Bizonyára többeket megtéveszt a regény históriai háttere, a biztos kézzel rajzolt polgári társadalom, az illegálisan dolgozó kommunista párt, a jelentőségében felismert gazdasági válság és általában a remekül sikerült korrajz. De akik elsősorban a „társadalmi" regényt látják benne, azok bizonyára nagyobb jelentőségűnek tartják egy politikailag pikáns — az akkori szociáldemokrata pártra vagy a kommunista párt mai vonalára kompromittáló — részletét, mint például Keztyűs vagy a borbély figuráját. Pedig nyilvánvaló, hogy ebben a regényben elsősorban a jellemeknek van jelentőségük és az események, a társadalmi és politikai háttér csak annyiban érdekes, amennyiben a különböző típusok tudatában tükröződik. Déry regényalakjai szuverén jellemek, akiknek sorsát végső fokon nem társadalmi körülményeik döntik el. Ez a — felületesen vitatható — tétel akkor világosodik meg, ha a regény ama fejezeteire gondolunk, amelyekben egy-egy alakja társadalom fölöttivé — mi úgy mondanánk emberfölöttivé — növekszik; melyekben az emberi indulatok és szenvedélyek elsődleges valóságukban jelentkeznek. Gondoljunk csak Péter halálára, amely a társadalmi körülményektől függően — ha nem játszik bele Péter mesterien elemzett irracionális határozatlansága — Lőrincz halála is lehetett volna. Gondoljunk a Marx Hof hőseire: a Stranski házaspárra, akik a halált választják, noha választhatnák az életet is, mint fiúk. Gondoljunk a legmegrendítőbb részletekre: a nagy szerelmek felejthetetlen leírására: az özvegynek és Wavrának szakítására, Lőrincz és Éva viszonyára, vagy Éva és Ábrámovics szerelmére. Vagy gondoljunk azokra a részekre, amelyeknek története ezerkilenczázötven után játszódik le, és ame-

lyeknek realitása — a társadalmi háttér homályában tartásával — semmit sem veszít érvényességéből.

Déry műve nem társadalmi regény, — mellékesen az is — hanem az emberi szenvedélyek könyve. Hősei nem az események — mint a naturalizmuséi — hanem a jellemek. Ezért több is, kevesebb is, mint a regény általában. Kevesebb, mert az események elveszítik benne sorsmeghatározó szerepük kizárólagosságát, több, mert egy-egy szereplője az eseményekből is tükrözi jellemében mindazt, ami sorsának betelejesedéséhez szükséges.

De, mint már említettük, a Befejezetlen Mondat valóságának műfaji igénye is van. Ez már az eddigiekből is kitűnik, hiszen a szerelemnek és a halálnak ez a sűrített, tömény drámája maga is inkább műfaji, mint tényleges valóság. De a műfaji igény másutt is fellelhető. A „stilizált" fejezetekre gondolunk.

A valóságban nincsenek tiszta műfajok. A tragédia vagy a komédia a valóság stilizálása, tragikus vagy kómikus mozzanatának kiragadása és általánosítása a többi mozzanat rovására. A tiszta műfaj valójában olyan, mint a népdalok „ákácillatú uccája", amely valójában éppúgy tárgyszagú is, mint amennyire ákácillatú. És mégis, van is, nincs is akácallatú ucca, mint ahogy van is, nincs is tiszta tragédia vagy komédia. Mert a „tiszta" műfaj lényege az, hogy az író kiragad a történésből egy tragikus vagy kómikus mozzanatot — Péter halálát, Ilona és az özvegy alkudozását, a Marx-Hof ostromát — és aztán mindazt, ami ezenkívül történik, tragikussá vagy kómikussá stilizálja.

Ez a stilizálás jól megfigyelhető például az öreg borbélynál lejátszódó mulatság leírásában. Péter „véletlen" halála, ez a határozatlan, a tragikum és a kómikum között ingadozó, végül tragédiába csapó esemény, még mielőtt megtörténnék, visszaveti fényét az egész mulatságra, mely maga is mindvégig kísértetiesen imbolyog a tragédia és a komédia között, hogy az irodalom egyik legmegrendítőbb groteszk regényrészlete szülessen belőle. A valóság nyilván nem ilyen „tisztafajú."

De a műfaji igény a regény szerkezetében is megnyilatkozik. A történet nem előttünk sorról-sorra bontakozik ki, hanem már kezdetekor befejezett. Déry gyakran maga is utal arra, ami később történik, és olyan eseményeket, amelyek a valóságban meglepőek, még mielőtt bekövetkeznének, „elárul". És ez Déry regényének „alapvető stilizáltsága." Nem úgy nyujtja felénk művét, mint a valóság darabját, hanem műalkotásként, mely önmagában is érvényes és éppen ezért nem hazug, mint a részletek, hanem teljes, mint maga a valóság.

Déry fölényes művészetét meggyőzően mutatja szakítása a nagy realizmus hagyományaival. A realizmus folyamatosan, szinte adatsze-

rűen építi föl a jellemeket, és fejlődésük jelentős fordulataiban aprólékosan elemzi őket. Déry ennek gyakran az ellenkezőjét teszi. Hasonlítsuk össze például a Thibault-család Jacquesjának a javítóbeli átalakulását Péter hasonló átalakulásának rajzával. Du Gard sokat és részletesen ír erről, Déry úgyszólván semmit. Mégis avval, hogy csak a megelőző és az átalakult Pétert mutatja be, a jellemzésnek evvel a negatív módjával, olyan határozott képet kapunk a javítóbeli Péterről, amilyet részletes jellemzéssel aligha kaphattunk volna. Ugyanígy Lőrincz feleségének képe teljesebb abból a negatív formából, amelyet halála Lőrinczben hátrahagy, mintha többoldalas jellemzésből ismernénk meg.

Természetesen — mint a legnagyobb alkotásoknak is — Déry művének is vannak hibái. De illő-e valamilyen nagy műalkotást ünneplő hangulatban a szobrász vésőjének jelentéktelen megcsúszásáról, vagy az alkotás anyagának kisebb-nagyobb hibáiról beszélni. Akkor teljesítjük kritikusi feladatunkat, ha ünnepeljük és nem bíráljuk a megkezdett mondatot. Így lehetünk méltóak folytatásához.

MAJOR OTTÓ

AZ ELMULT ÉVAD KIÁLLÍTÁSAI

Bebizonyosodott ebben az évadban, hogy azoknak van igazuk, akik az összefoglaló nagy seregszemlék helyett az egyéni bemutatások sikereitől várják képzőművészetünk társadalmi visszhangját. Az évszakokhoz kötött tárlatok, a festészeti és szobrászati tömegfelvonulások használhatatlanok az érdeklődés maradandó fölkeltésére, mert csupán futólagos és átlagos benyomást keltenek, az elmélyülésre, a komoly intellektuális élményre módot nem nyujtanak. Pedig a Szabad Nemzeti Kiállítás az idén is, ezúttal másodízben, a közönség gyors felvilágosítására vállalkozott, arra a merész feladatra, hogy egyetlen alkalommal, mintegy ötszáz kép vagy szobor felsorakoztatása révén ismertesse meg a látogatókkal a magyar művészet egészét. Az eredmény nem volt kielégítő, a nagyközönség oly vegyes emlékekkel távozott a korszerű törekvéseket illetően, hogy helyes értékelésre csak a legritkább esetben juthatott. A konzervativizmustól az absztrakcióig minden irányzat képviseletet kapott, de statisztikailag olyan magas számarányban, hogy elsőrendű művekről nem is lehetett szó. Eltekintve attól, hogy a tájékozatlanok, éppen a zsúfoltság miatt inkább a giccseset, a feltünőt jegyezték meg. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a gyakorló művészek nagyrészét nincs mód kizárni az ország jelenkori kultúréletéből, mert nem szűkíthető minden képzőművészeti esemény annak a tizenöt-húsz mesternek a megnyilatkozására, akiknek időtálló tehetségéről már

meggyőződhetett a kritika. Az igaz kiválasztódás csupán kiterjedt és széleskörű mozgalomból történhet, hátteret és bőséges termőtalajt kell biztosítani a legkiválóbbaknak is, mert a jeges magányban maguk is elsatnyulnának. Kavargó, nyüzsgő néma személyzet nélkül, a mezei hadak mozgalmassága nélkül a főszereplők, a hősök cselekedetei se kapnának hangsúlyt, ami viszont gazdag, bőséges, sokoldalú művészeti tevékenységet tesz kívánatossá. Itt természetes, hogy sokan lesznek a hivatalosak s csak kevesen a választottak, ami azonban egyáltalában nem mond ellent a művészettörténet tapasztalatainak.

A kérdés csak annyi, hogy nem veszélyes-e, ha minden rendű és rangú képzőművészt egyszerre, vagy legalább is terjedelmes csoportokban vonultatnak föl a kiállítás-rendezők? Vitathatatlan, hogy e téren a helyes gyakorlat csak az alapos megismertetést követheti, külön-külön életművek, egyéni produkciók tanulmányozásával. Eleven és változatos folyamatosság, gondos körültekintési lehetőség készíti csak elő festőink és szobrászaink népszerűségét, de semmiesetre se a sebtiben összeállított, vásári tumultus, ahol csak sokat lehet látni, jót azonban ritkán. Érdemes megemlíteni, hogy az elmúlt kiállítási szezónban ez a tétel öntudatlanul is beigazolódott. Számos kis helyiségben rengeteg tárlatocska zajlott le s így részletekben lépett a nyilvánosság elé műtermeink világa. A művészet társadalmi elhelyezkedésének bizonyíthatóan ez az egészséges fejlődési iránya, mert a sok elszórt és minduntalan visszavisszatérő alkalom által válnak hozzáférhetővé az érdeklődés számára a műtárgyak, a festmények és plasztikák eszméi. Még ha egyöntetű tudást nem is szolgáltat az ilyen széthulló, szövevényes tárlat-politika, közvetlen megértésre, többszöri találkozásra állandó aktualitása segítségével minduntalan megteremti a feltételeket.

Fővárosunk a legnyugodtabb békeévekben se nyujtott ennyi magasrendű képzőművészeti látványt a műértőknek és műbarátoknak, mint a demokrácia második évében. Nem véletlen, hogy az ujjáépítés éppen ezen a téren haladt oly gyorsan előre, hiszen nem csak a romokat kellett eltakarítani és a hiányokat pótolni, hanem az évtizedek óta lappangó és háttérbeszorított anyagot is napfényre hozni. Ezer és ezer remekmű várt ez országban közönségre, olyan alkotások, melyeket a letűnt rendszer nem engedett érvényesülni s amelyek elfelejtve vagy titkolva várták a felszabadulás napját, amikor tanulságuk, világnézetük és szépségük mindenki tulajdonává válhatott. A majdnem száz kiállításból a legjelentősebbek az elmúlt évtizedek elhallgatott és üldözött nagyságait vezették a nemzeti figyelem középpontjába. Elsőnek Csontváry Tivadar lenyügöző látomásai vonzották magukhoz a dolgozók ezreit, hogy megcáfoljanak minden olyan balhiedelmet, mely a modern ízlést, a különleges stílust a beavatottak szűk körének sajátítja ki.

Mese, varázslat, képzelgés és révület, rögeszme és megszállottság keresett kifejezést hatalmas vásznain s az alakító erő, képességeinek a tisztasága mégis a művészi realizmus nagyszerű példáit utalta át az utókornak. Nem volt nehéz az új helyzetben megtalálni az utat a tömegek felé.

De a többiek is, akik 1946—47 folyamán sorra kerültek az elhunytak közül s akik a reakciós közvélemény-irányítás miatt meglehetősen ismeretlenek maradtak mindezideig, most általános megértéssel találkoztak. A bírálat dicsérő hangnemben, tisztelettel emlékezett meg róluk, a látogatók pedig nagy számban fordultak értékeik felé. Gulácsy Lajos közvetlenül a Csontváry örökségét őrizgette. Az elvarázsolt csodaváros, Na-Conxypan polgáraként nemlétező történeteket adott elő, hihetetlen látomásokat közölt, de mindenkor annyira valóságos festői eszközökkel, hogy még a lehetetlent is elfogadhatóvá tette. Művészetének legkiemelkedőbb darabjai találóan érzékeltették néhány hónap előtt, hogy a históriai és lélektani bizonytalanság ellen csak az alkotó elme szerezhet védelmet s a rossz idegrendszer, beteges előérzet, riadt válságpszihózis csupán a teremtő munka örömében lelhet megnyugvást.

Nagy Balogh Jánost a Medikus Kör fiataljai hozták a diákság szemei elé a Szépművészeti Múzeum raktárából s meg is értették, hogy a szegény munkásember példátlan erőfeszítésének lettek a tanui, melyet a magas műveltség és az alkotó képesség birtokbavételére folytatott. Történelmi súlyú festőisége, megdöbbentő formálóereje, az építő kultúra leghitelesebb változatával foglalkoztatja új hívőit, ami a halhatatlanság fokán a proletár sors megpróbáltatásaihoz kapcsolódott. Eszméltető és lelkesítő volt pályájának mindegyik állomása, mely a keserves tökéletesedést, a nép fiának elszánt akaratát példázta. S a tanuságtevés további dokumentumokkal rendelkezett a többi kiállításon is. Kernstok Károly oeuvre-jéből adtak ízelítőt a Biblioteca-Officina vezetői. Az új magyar festészet legösztönzőbb problematikusa tűnt fel a falakon legtermékenyebb ötleteivel, mozgékony jellemével, töprengő természetével, abban a formában, amiért a kortársak húsz-harminc esztendő előtt a legmegejtőbb nevelőnek tartották. Ezermestere volt a pikturának, fúró-faragó, pihenéstelen kísérletező, a gyakorlati és elvi szempontok fáradhatatlan boncolója, aki nem türte egy percre se a megállást a művészi munka közben. Sokan vitatják műveinek értelmességét, de senki se kétli hatásának fontosságát. Annak a profétai szerepnek a szükségességét, mely a művészet formai forradalma mellett a szocialista állásfoglalás követelményét is hangoztatta. Ezzel a gondolattal viszont el is érkeztünk az évad legkimagaslóbb eseményének, a Dési-Huber István emlékkiállításnak a megemlítéséhez. Az itt kiállított százötven kép is azt tanusította, hogy az ideológiai félrevezetés, a politikai elnyomás, az anyagi kiszol-

gáltatottság sem akadályozhatta meg, hogy legtehetségesebb művészeink ne szólaljanak fel a nép, a nyomorultak, a kizsákmányoltak mellett. A tavalyi Derkovits Gyula kiállítás után ezúttal is tudomásul vehette minden kívülálló, hogy a legönállóbb és a leghaladóbb mesterek egyben a történelmi igazságért indított harc bajnokai is voltak. S hogy a jó minőség lett a legkiválóbb eszköz a dolgozók öntudatának a megszilárdítására. Dési-Huber a munkásmozgalom egyik tevékeny alakjaként dolgozott a szakszervezetek keretei között s festészete ezáltal a legmagasabbrendű emberi szolidarítássá nemesedett. A magyar milliók ugyanúgy érzékenyebb festőink is elhagyták a semleges szépelgés nyugalmát, s erőteljes támadást kezdtek a rabtartók ellen. Ezt a támadást válogatott fegyverekkel küzdötték végig, mert még esztétikailag is különbeknek bizonyultak, mint a védők, a kiváltságosak, a polgári tetszelgők és öncéluak.

E magatartás egyik legkorábbi képviselőjének, a Párisban élő nagy magyar művésznek, Pór Bertalannak a grafikáit tanulmányozhatták ezen a tavaszon az érdeklődők. A 19-es proletárforradalom képzőművészeti ügyvitelének egyik irányítója tért vissza, legalább is rajzain keresztül jelképesen a hazába, hogy huszonnyolc év után jelezze, hová emelkedett az emigráció nehézségei ellenére. Figyelmeztető konzekvencia vonható le valamennyi lapjából: ez a formalizmus, modernség, progresszió elméleteire vonatkozik. Tudomásul kell venni, hogy a lényegkereső ábrázolás, a kifejező és diszítményező modor, az elvonatkoztató eljárás se nélkülözheti az értelmet, nem mondhat le az érzékelhetőségről, az optikai logikáról. A jelenség magváig, vázáig visszavonuló ábra is ragaszkodni kénytelen egyfajta minimális realitáshoz, mely ugyanakkor az egyszerűség, a képzet gazdagság erényeit is őrzi. Pór Bertalan személye kellő fedezet arra, hogy a valóság jelenléte nem igénycsökkenés a művészet legmagasabb rangjával szemben.

Az évad további számottevő ajándékokkal halmozta el a felfigyelőket. Élő mestereink közül, beleszámítva az idősebbeket csakúgy, mint az ifjabbakat, azok mutatkoztak be, vagy jelentek meg újra, akik a legtermékenyebb elmélkedésre indítanak képzőművészetünk tüneteiről. A kisplasztikához szobrászatunk nesztora, Vedres Márk készített alapvetően végleges megoldásokat. Ferenczy Noémi a gobelin tekintélyes és szépséges műfajával az iparművészeti értékítélet egyenrangúságáról érvelt, a jellemzés és harmonizálás olyan tökélyét hozva létre, hogy a művészkedés legősibb szándékait tudta föltárni hódolói előtt. Bokros-Birman Dezső szobrai és rajzai a gátlástalan alakító ösztön önkéntelen megnyilvánulásait elevenítették meg, ami különleges elégtétel a közelmult műtermi óvatosságával szemben, mert megszabadult a gátló műgond felesleges aggályaitól s ismét a lázas, indulatos hevületeknek sze-

rez elismerést. A fiatalok közül a legigéretesebbek már a társadalmi felelősség, a történelmi változás nyomait hordják műveiken. Fenyő A. Endre, Duray Tibor, Szabó Iván, Kurucz Dezső, Kasznár Aranka, Oelmacher Anna, Háy Károly László a stílus erősödésével a kollektív kötelességek vállalását is hangsúlyozza. Az új nemzedék viselkedésében a közösségi együttérzés egyre általánosabb lesz, nem egyesek nekibátorodása csupán, messianisztikus elszántsága a börtönnel, üldöztetésével szemben, kisemmizettsége mozgósította szellemi élet.ünk legjobbjait, s mint ahogy József Attila és a népi irodalom tiltakozott a türhetetlen állapotok ellen, de őszinte félelemnélküli, természetes célkitüzés, egy boldogabb kor egységes válasza az események beigazolódása mellett.

Ha mégis örülni lehetett egy-két reprezentativabb csoportkiállításnak, az inkább az utánpótlás területén kövekezett be. A főiskolások, népi kollégisták, újonnan végzettek, szabadiskolások egymásután három különböző fölvonulásban engedtek bepillantást műhelyükbe. A Szinyei Társaság fiataljai, a Magyar Ifjúság Országos Tanácsának művész tagjai, a Derkovits népi kollégium tanulói állították ki tanulmányaik eredményét. Jó készültségről, komoly tájékozottságról tettek tanubizonyságot. Talán még nem művészet amit csinálnak, legalább is nem a szónak korszakot meghatározó értelmében, de alapnak megbízható és termékeny. A tudás tekintetében indokolt reményre jogosítanak, ezután már csak az idő szavát kell meghallaniok, az emberi tartalmat kielemezniük és a mondanivalókkal megtöltődniök, hogy méltó folytatói és beteljesítői legyenek az elődök, az előttük járók hivatásának.

POGÁNY Ö. GÁBOR

KÖNYVEK

ÚJ FRANCIA KÖLTŐK

Rónay György versfordításai (Révai kiadás).

Legjobb műfordítás-anthológiáink szerkesztője, amennyiben *egy* költő tolmácsolta őket, a véletlen volt. Akár „pávatollak"-kal ékeskedett az átültető, akár „örök virágokat" gyüjtött, akár „Orpheus nyomában" indult el, keresni az őslátomásokat. De ugyanakkor egyre erősebben kezdett érvényesülni a programmszerűen bemutató-szándék, mely a florilégiumok elbűvölő szeszélyessége után a kollektív feladatot vette vállára és gondos szerkesztésben mutatott be korszakokat, irányokat, népeket, vagy egyes költők életművének reprezentatív részét. Hogy szándék és ihlet milyen szerencsésen tud így is találkozni, elég az *Amor Sanctus*-t, vagy az *Angol barokklírát* említeni.

Az utóbbi csoportba tartozik Rónay György összeállítása az új francia költőkről. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kötet egyharmad részét, közel 100 oldalt, a bevezetés foglalja el, amelynek hatalmas esztétikai erőfeszítése majdnem van olyan arányú kultúrcselekedet, mint az összegyüjtött anyag lefordítása. Maguk a költők abc-rendben foglalnak helyet a gyüjteményben, Apollinaire-től Vildrac-ig, szám szerint tizennyolcan; Francis Jammes, Claudel, Valéry nevei jelzik köztük az első mérföldköveket, míg az utolsók Éluard, Jouve, Emmanuel, vagy Patrice de la Tour du Pin. Az olvasó az abc szeszélye szerint sodródik át metafizikus távlatú, szürrealista világból klasszicizálóan zárt formák közé, pantheista látomásokból egyéni lélekfeltárásba, pszichológiai játékból kozmikus világteremtő szenvedélybe. Ezzel szemben a bevezetés egyetlen nagylélekzetű és sehol meg nem szakítható tanulmányban kíséri végig a líra utolsó századának, ahogy ő maga nevezi, a „költészet ragyogó eretnekségének" évadát. Bármilyen vonzó is lett volna számára, hogy egy nagy centennáris emlékmű egymástól elkülönített fülkéibe, ünnepélyes korinthusi oszlopok közé állítsa az egyes alakokat, teljes nagyságban, vagy a mellszobrok kellemes megoldásában, mégis sokkal jobban vonzotta a nagy feladat, a szellemtörténészek gyönyöre, akik a világérzés áradásait és apályait foglalják geometrikus hullámmenetek törvényszerűségébe. Így az utolsó század francia költői egymás mellé

kerülnek, egyetlen szimmetrikusan elrendezett tympanon alakjaiként, amint egyik nyujtja kezét a másik felé, hogy segítse, vagy legyűrje.

Éppen ezért a kép, amelyet a bevezetés nyujt, jóval nagyobb arányú, mint maga a végzett fordítói munka: Victor Hugonál és Lamartine-nál kezdi azt, amit tulajdonképpen Baudelaire-nél szeretne kezdeni, mert Baudelaire nélkül nincs Mallarmé, Verlaine és Rimbaud, akik mint előzmények, mind szükségesek ahhoz, hogy végre elérjen saját tárgyköréhez, az említett lefordítottakhoz. Ugyanez a jelenségfeltáró szenvedély érvényesül benne, ami a huszadik század történelmi kutatásába belevitte a szellemtörténet pragmatikáját: felvázolni a morphologiai elgondolást, felkutatni a terepet a Thomas Mann-i időkulisszák mögött, visszamenni a Jung-i ősképekig. Tehát mindenképpen ritmust látni az eseményekben: mannicheista szenvedéllyel követni a világosság és sötétség harcát, vagy ha úgy tetszik, valóságét és irrealitását, befelé-fordulását és extroverzióét, hermetikus elszigetelődését és szabad úszást a kozmosz tág vizein. Ebben a könyvben is, mint annyi történelemfilozófiai szellemtől átitatott műben, a hatalmas *Kettő* szelleme érvényesül. Tehát mindig két dolog áll egymással szemben, hogy mintegy váratlanul, átcsapjon minden dolog az ellenkezőjébe: tehát az Hugo-i progresszió vagy a Lamartine-i széles emberi líra Baudelaire nihilizmusába és különcködő válogatásába. Vagy Mallarmée magányos kristálya egy pillanat alatt ismét cseppfolyóssá kell hogy váljon és a belezárt individum — a borostyánkő kis bogárkája, —egyszerre ismét ott találja magát a szellős valóságban, az időtlenség mozdulatlansága után a kozmikus folytonosság sodrásában.

Mint mondtuk, Rónay, anélkül, hogy elkötelezte volna magát teljesen, szellemtörténetet művel, még pedig a szellemtörénetnek azt a részét, amelyet talán lélektörténetnek lehetne nevezni és amely lényegileg az emberi fejlődés nagy alkati metamorphozisával párhuzamos. Tehát végső fokon esztétikai: mert ahol alkat van, ott már a döntő szó a formáé, amely visszahat az életre, úgy, ahogy a Wilde Oscar-i szellemes receptet a költőre vonatkoztatva Babits Mihály elmélyítette: „Nem az énekes szüli a dalt, a dal szüli énekesét." — A formák mintegy parancsolnak és a lélekben az erupciók a szorító, vagy táguló formák kényszeréből születnek, mint ahogy társadalmi forradalmak is az elavult, vagy legalább is az időszerint alkalmatlanná vált formák nyügét levetni törő akaratból támadnak.

Rónay György esztétikával átitatott és edzett szellemtörténészete tehát a költészet három nagy hibaháromszögellési pontjával igyekszik körülírni az eseményeket: a valóságos élménnyel, mint közvetlen adottsággal, a filozófiával, mint végső meghatározó elvvel és alappal, és a zenével (amelyben legtágabb értelemben véve az öntörvényű ritmusok külön szólamai érvényesülnek), mint lírán túli lírával. Éppen ezért teljes a kép, amelyet ad; legalább is eszmei szempontból, ahogy a nagy essay törvényei megkövetelik.

Bizonyára lehet benne hézagokat találni — különösen azok lesznek elégedetlenek, akik társadalmi osztályok produktumaként feltüntetve szeretnék látni az egész folyamatot — viszont ez a teljesség ilyen természetű essayben éppolyan felesleges lenne, mint például a széles környezetrajz egy balladában. S az essay, az értekező műfajoknak ez a szeszélyes alaprajzú balladája, művészeti fogantatása révén élhet azzal a joggal, hogy szeszélyesen és egy módszeres igényű monografia követelményei szempontjából „elvtelenül" válogassa össze magyarázó körülményeit. Éppen ezért jogosult, hogy egyes költőknél belenyul az életükbe, másoknál viszont a zenei, vagy a filozófiai párhuzamokat idézi fel, mert mindenhol biztos a dolgában. Ez különben kitűnik abból is, hogy milyen gazdagon citál a kor költészeti pamphletjeiből és manifesztumaiból, s nem utolsó sorban abból az igényesen kommentált bibliografiából, melyet tanulmányához fűz.

A bevezető tanulmánnyal mint kultúreselekedet arányban áll a könyv művészi része, amely, ismételjük, az abc-rend helyett talán harmónikusabban követhetné a kronológiát. Maguk a versek a mesterség és rutin magaslatára eljutott *költő* ihletéről és erőfeszítéséről tanuskodnak. Kosztolányi a műfordítás gúzsbakötött tánenak mondta: s Rónaynál nem egyszer kibuggyannak a vércseppek ott, ahol a gúzs belevágott a húsba. Vannak versek, amelyeket szinte tökéletes és hallucináló hűséggel fordít, máshol viszont mintegy érzik, hogy a fordító türelmetlen tárgyával szemben, szeretne már túljutni a nehézségeken és karddal vágja szét a gordiusi csomót. Érdekes, hogy éppen a vele lényegileg annyira rokon ihlet-tájakon élő Valéryban — tegyük azonban hozzá, műfordító keményebb próbakövet nem kaphat — döccen néha erősebben a különben nagyszerűen szárnyaló strófa. Jammes-t talán nem lágyítja meg eléggé, Aragon-ban nem éri utol mindenhol a költő szonoritását, viszont annál tökéletesebbek a Jouve, vagy a Pierre Emmanuel-fordítások és nagyszerűen tudja követni Supervielle formakígyózásait, ahogy a vers a gondolat testére rátapad. Általában az egész műben talán valamivel több enjambement van, mint a francia eredetiben, és a költők árnyalatgazdagságából néhány nuance elveszett ebben a négyszínnyomatban. Sőt — ez a műfordítások kikerülhetetlen végzete — egy kicsit homorú tükörszerűen fogja össze a különböző hangú költőket és a magyar tolmácsolásban nem érezni olyan lényegbeli különbségeket köztük, mint az eredetiben. De melyik műfordító diesekedhetik azzal, hogy átéli az egész skálát? Rónay „hibái" nem a művekre vetnek árnyékot, hanem a feladat nagyságát mutatják, és a jófülű olvasónak, aki azonban eredetiben nem juthat hozzá ezekhez a költőkhöz, éppen csak egy kis utánhalló képességre és rekonstruáló fantáziára van szüksége, hogy kikerekedjen benne a modern francia líra líra nagy látomása, mely az élő világirodalom egyik legszebb fejezete.

VAJDA ENDRE

BŰNBEESÉS

Igény és műgond: ez az első benyomás, amelyet a könyv az olvasóban felébreszt. Bármelyik oldalon üti fel, mindenütt azt tapasztalhatja, hogy a szerző végig egy magasan tartott hang biztos modulálásával adja elő mondanivalóját. Sehol sem elégszik meg a szokványos elbeszélés sablonjaival, hanem mindig magasabb felhangokat is megszólaltat, talán a városi ember műveltségének felhangjait. A könyv nyilvánvalóan a telített és érett kultúrák legmagasabb nyomású ciszternáiból táplálkozik, olvasása szinte lehetetlen azok számára, akik csak emberi történetet keresnek benne és nem egy rendkívül bonyolult szervezet magas orvosi gyakorlatot igénylő bonctanát. De igényes Sőtér regénye abból a szempontból is, hogy túl ifjúságának lélektani fantasztikumot kereső kísérletein — kísérlet-voltuknak szikrázó laboratóriumi csillogása adta meg irodalmi értéküket — ez a regény hatalmas lépést tesz abba az irányba, hogy a belső birodalom mellett a külsővel is foglalkozzék, azzal a közösséggel, amelyben az emberek élnek. A regénynek komoly társadalmi háttere van, sőt úgyszólván az előtere is társadalmi és csupán néhány fínom vonatkozással utal arra a világra, amelynek előző műveiben olyan avatott ismerője volt.

Sőtér regénye a második világháború előtti társadalom korrajzának készült: természetesen azzal a megszorítással, hogy nem törekszik enciklopédikus teljességre, nem mutatja meg az összes osztályokat, hanem csupán néhány összefüggő, noha elég széles skálát átfogó sorson keresztül érzékelteti a bűnbeesést, a társadalom lelkéért önmagát felelősnek érző költő alapélményét. Tulajdonképpen, hogyha szorosan meg akarjuk vonni a határt a bűnbeesettek körül, akkor a polgári társadalom szélső határain kell leverni a cövekeket: azon belül valamilyen szubtilis vagy nagyon is reális módon mindenki bűnös, ha másként nem, hát önmagával szemben, mert elvesztette tájékozódási ösztönét. Talán csak a forradalmárok tiszta öntudatában van meg a kiút reményének lehetősége, de az az alak, akinek a regényben a forradalmár szerepe kijutott, szintén csak bizonytalan körvonalakban látja a jövőt: „És Csontó tovább beszélt, kissé homályosan, talányosan, mert például egy szóval sem sejtette, milyen lesz az új világ, amelyet annyira vár és kíván — ő csak haragját eresztette most ki, s türelmetlenségét, akaratlanul is amaz idők legjellemzőbb érzésének adván hangot: a hosszú várakozásba, a reménytelenségbe és szűkösségbe beleúnt fiatal nemzedék sürgető türelmetlenségének. Szót sem ejtett terveiről, vagy azokról a nagy, népi problémákról, amelyek mellett írásaiban kiállt — ő most indulatainak engedett, mintha szűkre szabott ruhát akarna szétpattantani a mellkasán: ez a ruha már ebéd óta

fojtogatta, s mikor csak eszébe jutott az Évának tett ígéret, mintha elakadt volna a lélegzete is!"

Forradalom és nő: közösségi élet és magánélet így egymás mellé rendelve két szétágazó körmondatban jellemzi egyúttal az egész regény alapszerkezetét is. Különben a könyv végső szempontból talán a befejezetlenség benyomását kelti: olyanformán, hogy csak mintegy felveti a problémákat és megismertet a szereplőkkel. Széles terjedelme ellenére is inkább nyitánynak tűnik, amelyben felvonulnak a motivumok és a tragikus kirobbanásokban már anticipálva is van a végkifejlet, de alapjában véve hiányzanak azok a lapok, amelyeket maga a történelem írt, a második világháború géppisztolyos és aknafüstös robbanásaival.

Így is az egész regény nagyszerű emberi, társadalmi dokumentumoknak és lélektani leleményeknek a sorozata. Elég mindjárt a legelső jelenetre utalni, amely egy fojtott hangulatu asszonyzsúrt ábrázol, az Új Idők lapjairól gondosan lemásolt terítékkel, annak az óriási erőfeszítésnek szimbolumával, amelyet a polgári családok véghezvisznek, hogy életüknek színvonalát fenn tudják tartani. Ennek a színvonalnak a bűvös szava a reprezentálás: mindenki, ha akár egyszer vagy kétszer is egy esztendőben, reprezentálni akar, vagyis azon a társadalmi nívón élni, amelyik az ösztöneiben és idegeiben élő polgári elképzelésnek megfelel.

A szálak egyre jobban szétfutnak és az írónak módja van hozzá, hogy emberábrázoló és meseszövő képességét csillogtassa. Noha a cselekmény nem tart igényt a ponyvaregények izgalmára, mégis a feszültségnek valamilyen rejtettebb eszközével, szinte Sophocles-i felderítő szenvedéllyel tárja fel egymás után a mult bűneit és ezeknek a bűnöknek gyümölcsét, jelen esetben egy gyilkosságot, amely akárcsak egy magas színvonalu francia filmben, fojtóan robbanó, de mégis olyan pontosan motivált, hogy a hangsúly a bűnügyi részről áttevődik a lélektanira.

Ugyanakkor a regény tele van tisztásokkal és pihenőkkel, ha annak lehet nevezni azokat a fájdalmasan árnyalt életképeket, vagy idilleket, amelyekre ráül a város komor köde, vagy egy olaszországi utazás eszméltető nyugtalansága. A szereplők együtt lélegzenek a természettel, amely a városi ember számára mindig kétféle: fínoman előkészített és kulturáltan élvezett tájkép, vagy az utcának, enteriőröknek otthonossága. A hősök nemcsak önmagukat és sorsukat élik, hanem egyúttal környezetük is szüntelen játékeleme lesz a bennük lezajló drámának. A nagy színterek szinte mithologikussá válnak és nem lehet tudni, mi regényesebb, vajjon, egy nagy bank tanácsterme, vagy egy velencei laguna. Mind a kettőnek van valami veszendő hangulata, akárcsak annak a csodálatos éjszakának, amikor a szerelmével Velencébe szökött fiatalember éjszaka kénytelen a csónakban vesztegelni, mert a motor szerkezete elromlott. A kulturának ezekre a váratlan defektjeire van felépítve az egész regény:

és nem szükséges, hogy ezek a kihagyások a külső világból jöjjenek, sőt sokkal nagyobb a feszültség, ha az emberek jelleméből fakadnak. Ez történik a bankvezérrel, aki növekvő éveinek céltalanságát elviszi külföldi útjára, hogy ott kétségbeesett kísérleteket tegyen az ifjúság visszaszerzéséért; ezért nyujtja a társadalom felé karját a zongoraművésznő, hogy megtalálja a közösségbe visszavezető útat; ezért fedezi fel a léha újságíró, a regény nagy fezőr-figurája egy napon, hogy mégis csak apa és valahogy nevelnie kellene gyermekét; s ezért próbál az anya minden szálat megragadni, ami még az élethez köti.

Az idegesen változó hangulatok, a lázálomszerűen egymást követő állapotok lírai egységbe olvadnak össze és a regénynek ez a nem is rejtett lírája, amelyről bízvást lehetne mondani, hogy határos a mithológiával, adja meg a jelenetek végső kicsengését. Elég egyetlen példának idézni Teréz halálát, amely egyáltalán nem úgy történik, mint áhogy a család várja, „hanem azon az eredeti és meglepő módon, amelynek bírása csak a haldoklóknak jut osztályrészül abban a kései órában, mikor tudásukat már senkivel sem közölhetik. Teréz lassan és az érzésektől kábultan szakadt el mindattól, amiért és ami révén élt... S oly magányosan, oly tisztán feküdt, élet és mult nélkül, mint maga a teremtés előtti, formátlan anyag... De már nem időhöz és személyhez-kötötten, hanem puszta önmagában, a halál klasszikus elvontságában, ijesztő Ding an sich, hogy teste megbarátkozzék a névtelen érzékiséggel és az íny nem íztől született örömével."

Mindez a személyes mitológia és társadalmi realitás be van ágyazva egy intellektuálisan átvilágított, de ugyanakkor érzelmileg is átfűtött stílusba, amely preciz és szenvedélyes egyszerre. Egyformán rögzíti az érzékelések apró tényeit és az érzékfelettit, a hangulatok suhanását és az élet elemeivel monotonan visszatérő állandóságot. A stílus által válik a könyv azzá, amit igénye célként tűzött maga elé: nem annyira realistának, mint inkább *poétikusnak* nevezhető nagy regénnyé.

KOTZIÁN KATALIN

BÁRÁNY

Szabó Magda versei

(Egyetemi nyomda 1947)

Mi az oka a költőnők mai előretörésének? Napjaink magyar lírájában egyre több női hang szólal meg s szinte nyoma sincs bennük a szokásos kezdeti elfogódottságnak: meglepő fölénnyel és biztonsággal zengenek s énekük túljutott a feminimum rossz értelemben vett korlátozó körein: emberi tartalom van a mélyén, a földredobott Lény nemnélküli vad elkeseredése, a Törvény csillagközi hálójába akadt lélek kegyetlen kényszere kiált és nyöszörög belőle. Nyoma sincs a női hangok emez új énekében sem annak a parfümös impresszionizmusnak, amelynek pállott és egyre pállóbb illatától olyannyira émelygett már a gyomrunk, sem pedig azoknak a kézimunkás csecsebecséknek, amik az előbb említett szaglási élmény vizuális velejáróiként a szemünket rothasztották, valahányszor csak hazai asszony-költőink verses készítményeit voltunk kénytelenek fogyasztani. (Dicséret és dicsőség persze az *igaziaknak*, akik Árva Bethlen Katától a nagyszerű Kaffka Margitig és még tovább Török Sophien és több érdemes kortársán keresztül vezetve a lánc folytonosságát egészen a most tárgyalandó legújabbakig — ahelyett, hogy ambróziától fetrengő légnemű lényeknek akartak volna látszani, mertek és mernek, tudtak és tudnak azok lenni, amik: igazi nők és igazi emberek s e kettő folyományaként: igazi művészek!)

Mi az oka a költőnők mai előretörésének? — tesszük fel újra a kérdést. E fiatal nők költészete annyira kemény, annyira határozott, oly igen közeláll a jelen férfilíra-ideáljához, akkora mértékben nélkülözi mindazokat az ismérveket, amiket a nő-líra jellemzőiként tekinteni megszoktunk, hogy szinte önkénytelenül felmerül bennünk a kérdés: vajjon hát nem a férfiaktól vették-e kölcsön hangjukat, ezzel is az epigonság vádját emelők malmára hajtván a vizet, akik éppen azt vetik a legújabb nemzedék szemére, hogy poézise eltanult és eltanulható.

A válasz: — aligha. S ami például a kitűnő Nemes Nagy Ágnes vagy a kötetével most jelentkezett Szabó Magda költészetét illeti: — egészen bizonyosan nem! Sokkal egyénibb, sokkal eredetibb tehetségekkel állunk itt szemben (s ennek megállapításához egyetlen versük elolvasása is elegendő) semminthogy ne kellene az epigonizmus vagy utánérzés ama durva, félreérthetetlen formájának, — mellyel a fiatalok vádoltatnak — gyanuját már az első pillanatban visszautasítanunk. Egészen másról van itt szó, nem utánzásról. Hanem éppen arról, hogy a nőnek ma már nem kell a férfit *utánoznia*, mert a haladás erői külsőleg és belsőleg (társadalmilag és etikailag) odajuttatták, hogy egyenrangúvá vált vele s egyforma feltételek között és egyforma felelősséggel, lényegileg hasonló problémákkal birkózva együtt kapaszkodnak az egyetemes emberség nő- és férfifölötti, ideáinkban már felmagaslott csúcsai felé.

Ez az érem egyik, *fényesebb* oldala, amely a jövő felé világít. Az érem másik, *sötétebb* oldala a mult felé mutat. A közelmult véres kataklizmája felé, amely negativ értelemben éppenúgy elmosta a nő és férfi közötti különbséget, ahogyan pozitiv értelemben a jelennek és jövőnek el kell mosnia. Mert ami most az alárendeltségi viszony és a sok évezredes elnyomás felszámolásából adódik, azt pár évvel ezelőtt a borzalom szavai, ágyúkilövések és bombabecsapódások ordították a fülünkbe: hogy mindegy, akár férfi vagy, akár nő, a kegyetlen isten tenyerén di-

dergő Eleven, egyforma sors vár itt valamennyiünkre és nincs neme a lélek iszonyatának!

De most már vegyük elő Szabó Magda szép kötetét, a Bárányt és mielőtt végkép sodrába kerülnénk önliránk csábjának, folytassuk talán abból:

Az ég valószerütlen, szinte díszlet,
vagy mintha minden pontján a világnak
új Messiás születnék, sárga gömbök
és füzéres ezüstgolyók cikáznak.
. . . . . .
. . . . . .
A sarki füszeres áruja széthull,
cigarettapapírban gázolok.

Ime, ilyen égi és földi környezetben indul el a könyv. S csak azért kezdtem így, mert a fokozás esélyeit semmi körülmények között nem vagyok hajlandó eljátszani.

Néhány versszakkal később ugyanis ez következik:

... ott leng velem a tüzér, kit legyek
leptek kapunkba zölden, éhenpusztult öcsém,
a füstuszályú gép, mely felrobbant a hegyen

A Segítség című vers pedig így kezdődik:

Egyszer a vérben térdrebuktál,
ragadt talpad meg tenyered.
Egész este a kezed nézted,
nem fogtad meg a kenyeret.

S így folytatódik:

Egy éjjel kialudt a lámpa:
megittátok az oxigént.
Jött férgekkel, büzzel, neszekkel,
hátadra mászott a sötét.
... Felüvöltöttél: gyujts világot!
Megharaptad a szalmazsákod.

Nem folytatom, Az előbbiek bizonyítására ennyi is bőven elegendő.

De mégis. Hadd iktatok ide még pár sornyi idézetet, egy *másik* Szabó Magda költészetéből. (Érdemes ezt különben azért is figyelmükbe ajánlanom, mert olyan szép, hogy talán még a fiatal Vörösmarty is megirigyelte volna.)

Tartja a csöndet a nagytemplom két
csillaga vállán,
égnéző teteje süllyed a súlya alatt.
Borzad a fákon a haj, a kavics legurul, fut a gyermek,
hurkot vet kusza árny röpke bokája köré.
Dől a sarok, nekihull, a szemében verdes a lelke
s átcsurran tükrén távoli lámpasugár.

Nos, a tétel *teljes bizonyítása* abban a *különbségben* foglaltatik, amely a kétféle idézet között mered.

Az utóbbi — csupa báj és csupa gyöngédség és csupa fínom kecs; a lét gyermeki mámora, szentivánéji varázslat; — ez az igazi, hogy úgy mondjam, az „eredeti" Szabó Magda; leányka, érzékeny és kívánesi, aki tág szemmel — ha nem triviális ez így: szinte valami kis állat: barika vagy macskakölyök buksi módján — csodálkozik bele a világba és minden létező és felfogható szépséget kihabzsol belőle.

Az előbbiek — Sartre nyiltszini kínzásokkal operáló drámáinak hangulatát idézik. Ez a fiatal lány olyan szakszerüen beszél a vérről, mint egy henteslegény. A gyermek, akinek feje fölött az előbb még árnyakat és fényeket cserélgetett a titkos égi lámpa, miközben ő leguruló kavicsok zajától riadtan futott tova, a gyermek a korábban idézett (de későbbi keltezésü, vagy legalábbis a költőnő későbbi lelkiállapotát tükröző) versek tanusága szerint hintázó pincében várja a halált s „megharapja a szalmazsákot".

Micsoda távolságot fog be ez a kettősség! Valóban, mintha az emberi lélek határ nélkül tágítható volna végtelenebbül a legvégtelenebb végteleneknél is. Mert nemcsak arról van szó, hogy egy gyermek kénytelen levetkőzni gyermekségét, egy nő kénytelen megtagadni nőiességét a történelmi grand guignol borzalmas színpadán, hanem még ennél is sokkal többről: itt már szinte az emberi létformából forgat ki valakit a csalódottság.

Kagylókését a bennszülött / a sziklák közt feni. / Mit rajtam a civilizáció? / Több,mint az ingem, amely elfedi / a mellemet? — kérdi a kötet egyik legjobb versében, a Pentatonban.

A felelet „nem"-je szíventalálta ebben a költőben az embert s a holttetemet olyan könyörtelen tudatossággal dobja ki magából, mint a hajótörött éhenveszett társát a tengerbe, akinek immár semmi hasznát nem veheti, — ha csak megenni nem akarja.

Igen, ezzel a könyörtelen elvető gesztussal, amellyel megszabadítja magát a diszkreditált emberség-ideától, nyilvánvalóan minden hajótöröttek szégyenének, a halottgyalázásnak a lehetőségét akarja kikerülni.

És éppen ezáltal bomlik ki ennek a magatartásnak az etikai háttere.

Szabó Magda igényt támaszt a legmagasabbrendű jogra: arra, hogy akkor se kelljen őt kívülrekesztenünk az erkölcsi törvények köréből, amikor pedig a körülmények felmentvényt adnának neki ezek alól.

Nem gyalázza meg az embert sem magában, sem másban, — holott erre minden joga megvolna. Csak megundorodott tőle és szeretné elfelejteni. („Gyűlölködő ujjakkal tapintom tehetetlen / nagy boltos homlokom s *emberi* testemea." *(Kiemelés a költőtől.)* Könyve tele van állathasonlatokkal: hol tigrishez, hol halhoz, hol meg bárányhoz hasonlítja magát.

Mi lehet fontos annak a számára, aki ennyire kiábrándult az emberekből?

Az emberiség ideál- és eszmekincse, ezek a szép hazugságok, amiket hajlandó időről-időre megtagadni a hatalom bírásáért, egy kis öldöklés kedvéért, — bizonyára nem.

Csak a legtapinthatóbb, legérzékibb valóság, a szerelem az, aminek hinni lehet.

Szabó Magda hitetlensége, keserű kiábrándultsága a magyar irodalom szereneséjévé vált: már eddig is a bátorhangú szerelmes versek sorával ajándékozott meg bennünket. Ezek a versek nemcsak hitvallások, hanem vallomások is. Kit ne ütne meg az alább idézendő sorokban a visszatérő „szerelem" szó, amely olyan intimen hat itt, mint a kedves alakja, kit, miután szobádat elhagyta, még egyszer megpillantsz az ablakon át.

Én nem akartam, szerelem, / szájadból inni sohasem / s most tikkadt szájjal keresem / hűvös szád ízét, szerelem.

Egyik vádpont ellenünk, fiatal költők ellen az, hogy nem foglalkozunk elég határozottan a kor problémáival. Szabó Magda rácáfol erre a vádra. Nemcsak kimondhatlanul, magatartásának néma mozdulataival, hanem *hangosan* is beszél a közelmultról és a jelenről.

Azok fülében, akik megszokták tulságosan komolyan venni kiábrándultság és én-líra oksági kapcsolatát, paradoxonként hangozhat ez a megállapítás.

Csakhogy Szabó Magda kor-költészete — erre utaltam már — éppen nem cáfolata, — ellenkezőleg: aláhúzása, bizonyító megerősítése csalódottságának. Hiszen ennek az érzésnek maga a kor az oka, — éppen ezért — ha a kort idézi, nem a szokványos konstruktiv szólamok megis-

métlésének kedvéért, sem valamiféle átalakító szándékú hadakozás okából teszi, hanem egyszerüen tetemrehívást végez: egy lélek rámutat azokra az élő és élettelen tettesekre, akik ellene a merényletet elkövették. Ez az út, ha teljes terjedelmében belül is marad Szabó Magda határain, ha egészen az övé is, mégisesak kívülről vezet be hozzá.

Az utak természete, hogy közeledni-távolodni egyként lehet rajtuk.

Szabó Magdán múlik, hogy ezen a magaépítette egyetlen úton, amely a külvilággal összeköti, kifelé indul-e vagy még beljebb hatol rajta önmaga középpontja felé.

Rákos Sándor

BESSENYEI

Vajthó László tanulmánya

(Dante könyvkiadó)

XVIII. századi irodalmunk, származását tekintve, par excellence nemesi irodalom, de semmiképpen nem hasonlítható a XVII. századihoz, amely szépirodalmi gyujtópontjaiba a felsőbb osztály reprezentánsait állította és a XIX. századihoz sem, amelynek megrendült társadalmában inogni kezdett az osztály-tudatában megzavart nemesség önbálványozó biztonsága. Langyos osztály-öntudat árad a XVIII. század műveiből, s ha itt-ott — inkább csak a század utolsó harmadában — meg is nyilatkozik némi markánsabb kasztgőg, ez csak egyes darabokból csap föl és nem olyan erős, hogy determináns vonása legyen egy-egy írói magatartásnak. Bizonyos fokig függvénye ennek az a tény, hogy amíg a felvilágosodás nyomán észrevehetően hódít a globális nemzetszemlélet, addig a század első felének kiemelkedő triászát, Amadét, Mikest, Faludit (nemes mind a három) egyszerüen nem foglalkoztatta a nemzet politikai, de különösen társadalmi problematikája. Mikes leveleiben még nem találkozunk azzal a szemlélettel, amelynek abszolut középpontja a nyelvében és szokásaiban élő nemzet, s amely egyaránt jellemzi a század második felének következetesen haladó, vagy következetesen konzervativ íróit. Faludi prózai munkái idegenből átdolgozott és úgy-ahogy hazai viszonyokra alkalmazott elmélkedések, amelyeknek látóhatára még nem tágult túl a nemesség osztály-keretein. S Amadét, ezt a rokonszenvesen kozmopolita katonát és szerelmi kalandort ugyan mi más kötötte hazájához, mint verseinek nyelve és különösen az anyagi jólét reménye?

A századnak Bessenyei az első íróegyénisége, aki következetesen az egész nemzetet tartja szem előtt, aki nemcsak egy osztályhoz, hanem egy néphez fordul, — mégpedig kopernikuszi szöggel, ha elődeinek negativumokból megkonstruálható álláspontjához mérjük. Hasonló értelemben lépett ő nemzete elé, mint jó száz évvel azelőtt Apáczai Cseri, vagy mint később Kazinczy és társai. Az a magatartás, vagy még inkább az a reflex-szerű megrázkódás, amelyet Bécs ernyesztő pompája és fölényeskönnyed szelleme Bessenyeinél előidézett, lenyügöző és csodálatra méltó. Hogy a tanulatlan, dépaysé szatmári nemesfiú Bécsben huszáros lendülettel köszörülte ki műveltségának csorbáit, ez megható és természetes. De rendkívüli egyéniség kell ahhoz, hogy egy homlokegyenest más irányba ringató légkörben olyan szándékok pattanjanak ki valakiből, mint amilyenekről Bessenyei röpiratai tanuskodnak. Van ebben a lélektani szaltóban valami optimista heroizmus; egy kései, pusztakovácsi magányában kelt írása a *Beszéd az országnak tárgyáról*, amely valahogy elsikkadt irodalmunk tudatából, csak megerősíti ennek a habitusnak, mint állandó élettartalomnak hitelét.

Százados évfordulók nem a legszerencsésebb pillanatok objektiv, időálló vélemények kialakítására. Vajthó László igyekszik a tudós áhítatos tárgyilagosságával közelíteni Bessenyeihez és ha könyvét új elméletek és szempontok nem is teszik különösebb irodalomtudományi eseménnyé, hasznos munkát végzett a Bessenyei-kutatások eredményeinek élvezetes formában nyujtott összefoglalásával és egy mind-mostanáig nélkülözött — teljesség igényével készült — Bessenyei-kép felvázolásával. Legfőbb érdeme ennek a kis kötetnek a szerző kitűnő tájékozottsága nehezen hozzáférhető anyagában, előadásának világossága és áttekinthetősége. Következetes szerkesztési elve a művek megjelenésének kronológiai tengelyére építi a tanulmányt; szinte az egyetlen célszerű megoldás ez egy népszerűsítő irodalomtörténeti munka megírásánál. „A népszerűsítés feladatát" kívánja szolgálni Vajthó László és ebben implicite benne van az is, hogy bizonyos engedményeket tesz a tudományos igények rovására. A tudományos és népszerűsítő hangnem szintézisét azonban nem tudja mindenütt megteremteni, tanulmányának tónusa nem egységes. Két hangnem váltakozik benne; irodalmi műveltséggel nem rendelkező számára is érthető fejezeteket olykor egészen a forrástanulmányok elmélyedésére emlékeztető részletek követnek. Készséggel elismerjük, hogy könnyebb a Filozófus-ról népszerűsítő hangnemben írni, mint A bihari remeté-ről, vagy az Értelem keresése-ről, de ha már az előbbi tárgyalásánál egy könnyedebb, fabulázóbb hangnemet használ, óvakodni kell, nehogy később ez a tárgyalási tónus még annál is differenciáltabbá váljék, mint amennyire azt egy böleselkedő mű természetszerűen megkívánja. Stílusa is érdesebb, egyénibb, mintsem hogy kitűzött célját, a népszerűsítést, szélesebb rétegekben szolgálhatná; a sürű központozáson gyakran megtörik sorainak olvasmányossága.

A tanulmány nagyonis elszigeteli Bessenyeit korától, mellőzi a XVIII. század második felének rövid irodalomtörténeti áttekintését, noha ezáltal történetileg is plasztikussá tehetné tárgyát. Bevezetésének Mikes-Bessenyei párhuzama eleve helytelen vágányra tereli az irodalomtörténeti relációkban gondolkodót. Ha igaz az, amit Halász Gábor esszéje meggyőzően dokumentál, hogy t. i. Bessenyei, ki nemcsak bihari magányában, de a pezsgő-bozsgó bécsi társadalmi életben is belső-egyedüllétbe vonult, mintegy predesztinálva volt a remeteségre, úgy éppen ellenkezője áll ennek Mikesre, kit Vajthó a „bihari remete" analógiájára nevez „rodostói remeté"-nek. Mikes jellegzetesen társadalmi lény, ki éppen úgy beletalálja magát a párisi szalonok könnyed életébe, mint a sivárabb törökországi miliőbe. Társalkodó természet, jól ismeri a csevegés intim gyönyörét, intenziv közlési vágytól sarkalva képzeletében teremt magának levelező partnert. A „hajthatatlan jellem" és „megalkudni nemtudás" inkább csak Bessenyeire vonatkozhatnak, ámbár az ő egyéniségén is torzítunk valamicskét ezzel a jellemzéssel, nem is szólva a passzív, minden heroikus vonástól idegen Mikesről.

Nem érezzük kellően kihangsúlyozva azt a tragikus űrt, amely a szándék és kivitel között tátong Bessenyei életművében. A kifejezés csak nagyritkán éri el nála a szándék magaslatait, talán röpirataiban, ezekben a tömény, komor, kultúrális programmadásokban. Korának serkentője szeretett volna lenni, célkitűzései Kazinczy eredményeivel vetekednek, de nehézkes természete, a valóságos élettől „elfilozofálódott"

gondolatvilága — Vajthó finom meglátása ez — és mindennek hű tükre: rögös, elnehezedett stílusa, keréktörői lettek szándékainak.

Amit Vajthó László könyve Bessenyeiről mond, csaknem egészében értékes és helytálló. Inkább csak azt kifogásolhatjuk, amit nem mondott el róla. Okolhatjuk ezért a szűkreszabott kereteket, a 200 éves évfordulót, ezt a pátoszba-ragadó kilátót és azt a szomorú tényt, hogy Bessenyei munkái között még mindig akad kiadatlan, ami szinte lehetetlenné teszi a gondos előtanulmányozást.

Pándi Pál

SZABADULÁS.

Csorba Győző versei.

Batsányi Társaság kiadása.

Az Előszó mintegy programmot ad és képet a költő munkamódszeréről. Korszerűség, lényegkeresés, finom formák, szóval: válogatás, válogatás. Bíztató programm. Hogyan tükröződnek ezek a szándékok a Szabadulásban?

Amikor Csorba Győző verskötetét lapozgatjuk, két fiatalon elpusztult költő jut az eszünkbe, akik a klaszszikus esztétika világoskék légkörében és flauberti érintetlenségben ülnek a modern magyar Parnasszuson: Dsida Jenő és Radnóti Miklós. Korunk oly rokonszenves költői. Nemesak azért, mert sorsuk tragikus volt és szennyes, de ők klasszikusan emberiek és tiszták maradtak benne, hanem azért is, mert emlékük egy kimúlt, visszahozhatatlan költői magatartást jelent, a parnasszien szépség feltétlen rajongásának attitüdjét, amely joggal ébreszt bizonyos nosztalgiát legfiatalabb költőinkben. Ennek a nosztalgiának finoman árnyalt felhangjait véljük hallani Csorba Győző verseiben. Ezek az időnként spontán előbuggyanó parnasszien hatások valószínűleg nem föltétlen meghatározói, de föltétlen útjelzői Csorba Győző költői pályájának. Ezek az útjelzők azonban ma nagyon fontosaknak tűnnek: a versek más alkotómotivumaival való összefüggésükből ki lehet elemezni az ú. n. irodalmi válság egyes tüneteit. Közhely, hogy a társadalmi átalakulással párhuzamosan az esztétikai eszmények is megváltoznak. Most csupán egyetlen olyan jelenségre szándékozunk utalni, amely Csorba Győző kötetében lényegszerűnek mutatkozik és következményeiben minden bizonnyal figyelemreméltó. A parnasszien szépségfogalom ismertetőjegyein túl — meghatóan tökéletessé poentírozott képek; apró, raffinált hitelesítő motívumok, amelyeknek mindegyikét úgy komponálták, hogy azok önmagukban is a szépség feltétlen bizonyítékai; villogó lírai ötletek sokasága, amelyeket gondolkodás nélkül „bájosaknak" és „csodálatosaknak" minősítünk — mindezeken túl a Szabadulásban egy más, korszerűbb szépségeszmény tiszteletét fedezhetjük föl. Ezt, a parnasszien szépséggel szemben, impozáns szépségnek nevezhetnénk.

Íme, egy parnasszien kép:

Ó, nézd az utak villogó szalagjait, szegélyükön
a szunnyadó fák borzait, melyek fáradhatatlan
villannak és fakulnak és mindig bujtatnak egy kis éjt —
(Május)

Egy impozáns kép:

Íme, ember lettem újra én,
ember: hús, vér, velő —
mik testem rejtekén
bújtak, most bújnak elő
a boldog ösztönök.
Ember lettem — egy kicsit állat is:
a földért küszködök.

Nyilvánvaló, hogy korunk a maga állandó nyugtalanságával, masculinjellegű erőfeszítéseivel, a kollektívumra irányuló terveivel leginkább az impozáns szépség oldaláról közelíthető meg; a pusztán pranasszien kísérletezések ma legalábbis anakronisztikusan hatnak. Tény, hogy mai költőink általában az impozáns szépségek fölkutatására vállalkoztak.

Sokszor olvashattuk az elmult hónapokban a költők társadalmi és politikai közömbösségének különféle magyarázatát, elemzését. Nos, ha az impozáns szépség valóban közelebb visz a korszerű és időszerű valósághoz, akkor mai költőink hasonló törekvését nyugodtan tekinthetjük formális keretnek és alappá válható magatartásnak. Bizonyos, hogy ebbe a keretbe aztán surlódás nélkül illeszkedhetnek bele a kor és a közösség igazi kérdései: az eddig idegenül szemlélt anyag most élménnyé, sőt témává lényegülhet.

A megtalált keretnek vonzereje van: ebben látjuk Csorba Győző költészetének egyik nagy pozitívumát.

A Szabadulás harmadik jegye: a szürrealista vizionálás, amely — úgy tűnik — fiatal költőink gyermekbetegsége. Nem lehet állítani, hogy Csorba Győző tehetségtelenül vizionál; néha igazán fínom hangokat sikerül megütnie. (Emlék.)

De az erősen szürrealista-ízű kísérletektől függetlenül: olyan fínom érzékű költőnek, mint Csorba Győző, éreznie kellene, hogy a szabad asszociációs módszer a költői probléma könnyebb vége. A Szabadulás költőjének — látnivaló — nem ez lenne az erejéhez mért feladat.

Mi akadályozza abban, hogy a mindkét értelemben impozáns kereteket betöltve, az igazi valóságra könyököljön? Hihetően semmi. De feleljen magának a költő:

Egy törvény él benne, tebenned:
t u d h a t o d álmát,
t u d h a t o d undorait, félelmét,
ritka derűjét,
sarju vágyai bomlását, fosztott
remegését,
szende szerelmét, vérszomját ...
(Csak a múlót.)

Tóth Sándor.

AZ ÚJ KÖLTŐNEMZEDÉK ANTHOLÓGIÁJA
KARÁCSONYRA JELENIK MEG
LENGYEL BALÁZS
SZERKESZTÉSÉBEN ÉS
BEVEZETŐ TANULMÁNYÁVAL
„MISZTÓTFALUSI" KIADÁS

Antiqua Nyomdai és Irodalmi Rt., Budapest, VI., Paulay Ede-utca 65.
Felelős: Wiesmeyer Emil

Tanulmány-pályázat

A Művészeti Tanács abból a célból, hogy a fiatal irodalom körében az irodalmi tudatosulás legfőbb eszközét és műfaját, a tanulmányírást fejlessze, az ÚJHOLD folyóiraton keresztül fiatal írók számára tanulmány-pályázatot hirdet. Pályázni lehet minden irodalmi, vagy irodalomtörténeti esszével és tanulmánnyal. A pályázati műveket az ÚJHOLD kiadóhivatalában (Budapest, IX., Köztelek-utca 4/b.) zárt, jeligés boríték mellékelésével 1947. évi december hó 31-ig lehet beadni.

I. díj: 1.500.— Ft.
II. „ 1.000.— „
III. „ 500.— „

A beérkezett pályázatokat a Művészeti Tanács által kijelölt bírálók vizsgálják felül és a pályázat eredménye az ÚJHOLD 1948. évi februári számában fog megjelenni. A pályadíjjal kitüntetett és a megdícsért tanulmányok közlési jogát az ÚJHOLD fenntartja magának.

DR. OEC. KÓS ÁRPÁD

MŰSZAKI KÉPVISELETEK ÉS
NAGYKERESKEDÉS

SZERSZÁMOK
SZERSZÁMGÉPEK
MŰSZEREK
MŰSZAKI CIKKEK
EXPORT-IMPORT

BUDAPEST, IV., IRÁNYI-UTCA 2. SZ.
(FERENCZ JÓZSEF RAKPART SAROK)
TÁVBESZÉLŐ: 187-660

Posner Grafikai Műintézet R. T., Budapest. Felelős vezető: Kurfürst István. Felelős kiadó: Szij Rezső